

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nina Gregorič

GLOBALIZACIJA IN ČLOVEKOVE PRAVICE:

PRAVICA DO OBVEŠČENOSTI

(Spoštovanje pravice do obveščnosti v Republiki Sloveniji in Združenih
državah Amerike)

Diplomsko delo

Ljubljana 2006

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nina Gregorič

Mentor: Izredni profesor dr. Drago Zajc

Somentor: Docent dr. Jernej Pikalo

GLOBALIZACIJA IN ČLOVEKOVE PRAVICE:

PRAVICA DO OBVEŠČENOSTI

(Spoštovanje pravice do obveščnosti v Republiki Sloveniji in Združenih
držav Amerike)

Diplomsko delo

Ljubljana 2006

KAZALO

SEZNAM KRATIC IN OKRAJŠAV:	4
1. UVOD: ČLOVEKOVE PRAVICE IN GLOBALIZACIJA	5
1.1 Osnovni cilji in hipotetični okvir naloge	6
1.2 Metodološki pristop in struktura naloge	8
2. ČLOVEKOVE PRAVICE	9
2.1 Zgodovinski pregled nastanka človekovih pravic	9
2.1.1 Pregled najpomembnejših zgodovinskih mejnikov nastanka in razvoja človekovih pravic	10
2.1.1.1 <u>Staro-babilonska država</u>	11
2.1.1.2 <u>Atenska država</u>	11
2.1.1.3 <u>Rimska republika</u>	12
2.1.1.4 <u>Srednji vek</u>	12
2.1.1.5 <u>Novi vek</u>	13
2.1.2 Človekove pravice v 20. stoletju	18
2.1.3 Najpomembnejši mejniki razvoja človekovih pravic na ozemlju Republike Slovenije	20
3. GLOBALIZACIJA IN ČLOVEKOVE PRAVICE	23
3.1 Kaj je globalizacija?	23
3.2 Človekove pravice v »času« globalizacije	30
4. PRAVICA DO OBVEŠČENOSTI	33
4.1 Začetki razvoja množičnih medijev	35
4.1.1 Normativna načela, funkcije in vrste medijev	36
4.1.2 Regulacija medijev	42
4.2 Slovenski medijski prostor	43
4.2.1 Pravica do obveščnosti na ozemlju današnje Republike Slovenije	50
4.3 Medijski prostor v Združenih državah Amerike	52
4.3.1 Pravica do obveščnosti v Združenih državah Amerike	53
4.4 Globalizacija novic	55
5. NAMESTO ZAKLJUČKA	57
PRILOGA:	62
VIRI	64

SEZNAM KRATIC IN OKRAJŠAV:

CK ZKJ	Centralni komite Zveze komunistov Jugoslavije
Deklaracija	Splošna deklaracija o človekovih pravicah
FLRJ	Federativna ljudska Republika Jugoslavija
Konvencija	Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin
OZN	Organizacija združenih narodov
PBS	Public Broadcasting Service
RS	Republika Slovenija; Slovenija
RTVS	Radio televizija Slovenije
SE	Svet Evrope
SFRJ	Socialistična federativna Republika Jugoslavija
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Organizacija združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo)
ZDA	Združene države Amerike
ZK	Zveza komunistov

1. UVOD: ČLOVEKOVE PRAVICE IN GLOBALIZACIJA

V demokratičnih političnih sistemih je spoštovanje človekovih pravic eden izmed osnovnih pogojev za življenje. Vendar pa bi težko kar tako določili katera pravica je najpomembnejša, saj je za preživetje demokratične skupnosti potrebno spoštovanje vseh pravic. Lahko bi rekli, da so, v današnjem političnem diskurzu¹, človekove pravice ena izmed največkrat omenjanih tematik. Temeljne človekove pravice danes najdemo zapisane v ustavi, »ki je temeljni in hierarhično najvišji pravni akt v posamezni državi« (Pavčnik, 1997:15), pa tudi v raznih drugih deklaracijah in listinah.

Seveda bi bili idealisti, če bi menili, da zdaj ko so pravice nekje skrbno zapisane, le-te ne bodo kršene. Svoboda in demokracija v določeni politični entiteti pa se kažeta prav v tem, da je demokratično »zrela« država pripravljena in sposobna vzpostaviti mehanizme, ki bodo državljanu učili katere so njihove temeljne pravice hkrati pa tudi opozarjali na kršitve le-teh. Za drugo polovico 20. stoletja je potrebno omeniti tudi trende višanja izobrazbe prebivalstva, kar je, po mojem mnenju, močno pripomoglo k povečanju senzibilnosti civilne družbe za spoštovanje človekovih pravic s strani elite, in pa ustanavljanja raznih društev in nevladnih organizacij, ki delujejo tako lokalno kot globalno, katerih poslanstvo je opozarjanje posameznikov in skupin, da so jim bile kršene pravice s strani drugih, pa tudi s strani države.

Poleg poudarjanja človekovih pravic pa je v političnem diskurzu vedno bolj priljubljen tudi pojem globalizacija. Za globalizacijo ne obstaja neka enotna definicija, dejstvo pa je, da kadar govorimo o globalizaciji, govorimo o intenzifikaciji povezav med različnimi državami, kulturami na različnih področjih. Ena od očitnih manifestacij globalizacije v sodobnem svetu je globalna komunikacija, kamor lahko umestimo zračni promet, telekomunikacije, elektronske medije, globalne publikacije (glej Toplak, 2004: 51-52). S pomočjo globalne komunikacije je svet postal precej manjši, nastala pa je tudi »globalna družba«, to je družba, ki je med seboj ne ločujejo meje nacionalnih držav, posamezniki in skupine celega sveta pa med seboj lahko sodelujejo in si izmenjujejo takšne in drugačne informacije.

Če je 19. stoletje zaznamovala industrijska revolucija, lahko rečemo, da je 20. stoletje izoblikovala informacijska revolucija, ki je povzročila razvoj informacijske tehnologije in množičnih medijev, posledice pa se kažejo v tem, da je svet sčasoma postal vse manjši. S pomočjo satelitov, računalnikov, interneta in množičnih medijev, informacije danes potujejo

¹ Diskurz je sistematično organiziran (practiciran) način govorjenja, ki izraža pomene in vrednote določene institucije (povzeto po Kress, glej Fowler, 1991: 42).

veliko hitreje, civilna družba pa je o nekem dogodku iz drugega konca sveta obveščena tako rekoč »instantno«. Po drugi strani pa se v tem množtvu informacij marsikatero informacije v javnosti ne pojavijo ali jih kratkomalo prezremo ali pa jih posamezni mediji ne uvrstijo v svoj repertoar, ker po mnenju urednikov le-te niso tako pomembne oziroma medij ne pokriva določenega področja, saj so dandanes posamezni mediji lahko močno specializirani, kar pomeni, da pokrivajo točno določeno področje družbenega življenja. »V globalni sferi se vsak dan pretaka na milijone informacij. Več kot 190 držav v globalnem sistemu vsak dan pošilja na tisoče političnih informacij, na stotine zunanjepolitičnih, diplomatskih in vojaških informacij, če odmislimo gigantske mreže obveščevalnih sistemov z njihovimi informacijami. Država je prisiljena izbirno zaznati prave informacije in jih dati vodilnim politikom, ki so preplavljeni z informacijami. Na »filtriranje« informacij vplivajo politika države, njen družbeni sistem, ideologija in vrednote. Zaradi informacijske obilnosti so politiki preobremenjeni in jih situacija sili, da se osredotočijo na neke informacije, druge pa zanemarijo«. (Vreg, 2001: 23)

Vendar pa se o obveščenosti javnosti vseeno poraja veliko vprašanj. Dejstvo, da je na trgu veliko informacij namreč še ne pomeni, da je javnost tudi dobro obveščena. Mediji, s tem tudi novinarji in poročevalci, so sicer podvrženi etičnim kodeksom, ki naj bi zavarovali sprejemnike sporočil pred netočnimi informacijami, vseeno pa bi bili naivni, če bi mislili, da ne obstajajo nikakršni zunanji, pa tudi notranji, pritiski na sporočevalce sporočil. Pri tem bi omenila problem lastništva medijev in članstva v nadzornih svetih, kjer lastnik in člani lahko vplivajo na to, katera informacija bo v tem mediju objavljena. V zadnjem času pa se je pomembnost tega, kar se pojavlja v medijih močno spremenilo. Lastnikom in sporočevalcem, novinarjem gre v veliki meri le za čim večji zaslužek, zato bodo objavljali takšne novice, ki naj bi po njihovem pritegnile čim več potencialnih prejemnikov sporočil. Največkrat gre za takoimenovana senzacionala sporočila.

1.1 Osnovni cilji in hipotetični okvir naloge

V svoji diplomski nalogi sem se odločila za podrobnejši vpogled v načine in sredstva, ki zagotavljajo spoštovanje pravice do obveščenosti v kontekstu zahodnih demokratičnih držav, predvsem pa Slovenije in ZDA. Zanima me predvsem kakšen vpliv je imel dogodek, ki se je zgodil 11.9.2001 na poročanje medijev doma in v svetu. Slika omenjenega dogodka je namreč takrat brez olepševanja vstopila v domove povsod po svetu, kar govori o globalnih razsežnostih poročanja o dogodku. Sporočila, ki so poleg slike prihajala v »nacionalne javnosti« pa niso bila identična, prav tako pa niso bile identične interpretacije sporočil.

Vizualna predstava rušenja dvojčkov je v posameznih sprejemnikih sporočila budila različne emocije. Sporočila, ki so spremljala vizualno, so ljudem sporočala kaj se je zgodilo, zakaj se je zgodilo... Vprašanje pa je, ali so ljudje, ob dogodkih tako širokih razsežnostih, zmožni kritično presoditi o korektnosti sporočenega, povedanega.

Osnovni hipotezi na kateri bom skušala skozi diplomsko nalogo odgovoriti, sta naslednji:

1. »V sodobnih pravnih, demokratičnih državah je pravica do obveščenosti formalno ustrezno zagotovljena z ustavo in zakonodajo.«
2. »Pravica do obveščenosti se realizira konkretno v odvisnosti od moči političnih elit, interesov državne birokracije (državne oblasti), vpliva civilne družbe ter družbeno - gospodarskih okoliščin (razpoložljivost finančnih, intelektualnih, idr., resursov).«

Naj tu omenim, da bom skozi diplomsko nalogo obravnavala in med seboj primerjala razmere za spoštovanje in konkretno spoštovanje pravice do obveščenosti v Sloveniji in ZDA. Obe državi v mednarodni skupnosti veljata za pravni, demokratični državi, obe sta sprejeli in delujeta v skladu z najvišjim pravnim aktom v državi, tj. ustavo, obe naj bi potemtakem tudi spoštovali pravice, ki jih njuni ustavi opredeljujeta. Upoštevala bom tudi dejstvo, da danes živimo v svetu brezmejnih komunikacij, ki so prispevale tako k večji povezanosti sveta kot tudi k množtvu informacij. Pri nalogi si bom pomagala tudi z delovnimi hipotezami, ki bodo pomagale pri ugotavljanju spoštovanja pravice do obveščenosti:

- h1: mediji so pri posredovanju informacij lahko bolj ali manj odvisni od državne oblasti;
- h2: lastništvo medijev in njihovi upravni odbori, v katerih so predstavniki civilne družbe in institucij, vpliva na izbor informacij, ki so posredovane v javnost;
- h3: medijske korporacije le relativno zagotavljajo nevtralnost in objektivnost sporočil;
- h4: slovenska javnost je v primerjavi z ameriško nasploh dobro obveščena o dogodkih mednarodnih razsežnosti in o njihovih vzrokih.

1.2 Metodološki pristop in struktura naloge

Diplomsko nalogo bom začela z razčlenitvijo in razlago pojmov iz naslova. Tako bom v začetku drugega poglavja predstavila splošni zgodovinski razvoj človekovih pravic. Pri tem bom uporabila metodo analize primarnih in sekundarnih virov. Večji poudarek bom namenila človekovim pravicam v 20. stoletju ter razvoju človekovih pravic na ozemlju republike Slovenije.

V tretjem poglavju bom s pomočjo sekundarnih virov poskušala razložiti pojem globalizacije. V zaključku poglavja pa bom poskušala predstaviti pomen človekovih pravic v obdobju globalizacije.

Četrto poglavje bom namenila pravici do obveščenosti, kjer se bom opirala na primarne in sekundarne vire v nadaljevanju pa bom s pomočjo opisne metode tudi primerjala spoštovanje pravice do obveščenosti v Sloveniji in v ZDA. Podrobneje bom predstavila razvoj množičnih medijev in vlogo, ki jo imajo mediji v procesu globalizacije sveta. V tem poglavju bom torej predstavila slovenski in ameriški medijski prostor in primerjala uresničevanje spoštovanja pravice do obveščenosti v omenjenih dveh državah, kar je tudi cilj te naloge.

V zaključku bom povzela ugotovitve o tem ali je pravica do obveščenosti tudi v dejanskosti spoštovana, ali je le mrtva črka na papirju in če je slednje, zakaj je temu tako.

2. ČLOVEKOVE PRAVICE

Kaj je torej pravica? »Pravica predstavlja možnost obstoja in razvoja posameznika v določeni skupnosti oziroma uresničevanje njegovih osnovnih potreb na temelju najširše pojmovane enakosti« (Zajc, 1998: 16). Pojem človekove pravice se nanaša tako na njihovo naravo kot na njihov vir: so pravice, ki jih posameznik ima le zaradi tega ker je človek. (...) Vsa človeška bitja imajo enake človekove pravice, ki jim pripadajo enakopravno in neodtujljivo. (glej Donnelly, 1993: 19) Kot si bomo ogledali v kratki predstavitvi razvoja človekovih pravic, bomo videli, da je izraz človekove pravice v mednarodni skupnosti prisoten šele od druge svetovne vojne. »Čeprav imajo človekove pravice za seboj šele kratko življenje, jih je vseeno mogoče klasificirati na tri generacije. (...) Prva generacija človekovih pravic je nastala iz potrebe, da se posameznika – človeka zaščiti pred samovoljo države oz. njenih individualnih nosilcev. Te vrste človekovih pravic običajno poimenujemo svoboščine, na primer svoboda veroizpovedi ali pa svoboda tiska. Pri prvi generaciji človekovih pravic se je država dolžna vzdržati od določene akcije, medtem ko je pri drugi generaciji pravic tj. pri ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, država dolžna pozitivno ukrepati. Državi je, povedano z drugimi besedami, naloženo, da zagotavlja družbene pogoje za neke minimalne standarde na področjih izobraževanja, zaposlenosti, zdravstvene oskrbe in socialne varnosti. Očitno je, da je element časa pri drugi generaciji mnogo bolj raztegljiv kot pri prvi, kjer je potrebno, da država relativno v kratkem času zagotovi spoštovanje temeljnih svoboščin. Pri tretji generaciji, ki jo pogosto skrajšano imenujejo »solidarnostne pravice«, na primer pravica do miru, razvoja in čistega okolja, imamo pa sploh opravka s pravicami, ki jih je mogoče zagotoviti šele v daljšem časovnem razdobju« (Rizman, 1992: 106). Človekove pravice so univerzalne, kar pomeni, da jih mora država zagotavljati »vsem po načelu nediskriminacije, to je ne glede na raso, spol, barvo kože, jezik, vero, politično ali drugo mnenje, nacionalni ali socialni izvor, lastnino, rojstvo, ali drugačne značilnosti (status)« (Zajc, 1998: 13).

2.1 Zgodovinski pregled nastanka človekovih pravic

V začetku se bomo seznanili z razvojem uveljavljanja človekovih pravic skozi čas. Najprej definirajmo pojem človekove pravice. Človekove pravice pripadajo z razumom obdarjenim odraslim posameznikom in niso odvisne od skupnosti oz. države, ta se pojavlja predvsem kot varuh človekovih pravic. Temeljne pravice gredo vsem ljudem, omogočajo jim, da na svoj način svobodno uravnavajo svoje življenje, razvijajo svoje sposobnosti in uresničujejo svoje upravičene interese, drugim – zlasti državi - pa nalagajo obveznost, da jih

pri tem ne ovirajo oz. jim pomagajo. Pravice omogočajo posamezniku, da na določen način živi, se razvija in deluje ter uresničuje svoje interese. Načeloma so pravice omejene le s pravicami drugih posameznikov. Država lahko omeji pravice le v posebnih okoliščinah, vendar tudi v tem primeru ni mogoče poseči v nekatere temeljne pravice, kot so pravica do življenja, prepoved mučenja ali pravica do poštenega sojenja. (glej Zajc, 1998: 15) Tako kot za človekove pravice lahko rečemo, da so dejstvo sodobnega sveta, ne bo odveč omeniti, da tudi sam »izraz človekove pravice izvira iz ne tako davne preteklosti« (glej Schwelb, 1968: 540).

Vseeno pa moramo biti pri razmišljanju o spoštovanju človekovih pravicah previdni in moramo upoštevati relativnost pomembnosti določene pravice v določeni skupnosti. Aplikacija določene pravice je lahko v eni državi popolnoma razumljiva in logična, v drugi državi pa bo ta ista pravica vzbudila zgražanje in neodobravanje (npr. poleg pravice do življenja obstaja tudi smrtna kazen). Sprejemanje določene pravice v neki politični skupnosti je danes odvisno od različnih dejavnikov kot so izobrazba ljudi, verska pripadnost, starost, politična kultura, stopnja demokracije v družbi, itd... V sodobnem svetu se države, poleg svojih ustav, deklaracij in listin, odločajo za sprejemanje splošno veljavnih mednarodnih dokumentov, ki urejajo različna področja družbenega življenja. Poleg tega pa je postalo sklicevanje na človekove pravice splošno uveljavljeno v vseh demokratično urejenih državah. »Na človekove pravice se sklicujemo z namenom, da bi v globalni družbi soustvarili stanje, v katerem taka sklicevanja sploh ne bi bila več potrebna. Če so v neki družbi človekove pravice učinkovito (za)varovane, to ne pomeni, da so odslej nepotrebne – še vedno jih potrebujemo (...). Človekove pravice so na ta način zadnje iznajdeno merilo politične legitimnosti, kar pomeni, da politična oblast tako sebi kot državljanom nalaga, da vse družbene spremembe dosegajo s striktnim upoštevanjem (mednarodnih) človekovih pravic«. (Rizman, 1992: 103)

Ker so človekove pravice temelji današnjih demokratičnih držav, bom na začetku nekaj več pozornosti namenila kratkemu zgodovinskemu pregledu razvoja človekovih pravic v splošnem pomenu.

2.1.1 Pregled najpomembnejših zgodovinskih mejnikov nastanka in razvoja človekovih pravic

Vsako obdobje v dokumentirani človeški zgodovini temelji na nekih splošnih smernicah, ki naj bi olajšale življenje posameznikov v njihovi skupnosti. »Prav zgodovinski razvoj kliče v zavest dejstvo, da vprašanje človekovih pravic ni le eno izmed vprašanj posamezne družbe ter njene politične ureditve, temveč njeno osrednje vprašanje, od čigar

razrešitve je odvisna celotna politična zgradba družbe» (Perenič, 1988:17). Zato menim, da je vpogled v zgodovino nujen za razumevanje pomembnosti posamezne pravice, tudi tiste, ki jo imam namen obravnavati v nadaljevanju. Za potrebe diplomske naloge, menim da bo dovolj, če se pri zgodovinskem pregledu omejim le na pomembne dokumente, ki so vsebovali zametke človekovih pravic v zgodnejših obdobjih človeške zgodovine, in pa na prve dokumente, ki so že vsebovali konkretne človekove pravice, ki so morale biti spoštovane s strani države in sodržavljanov, do danes.

Kot sem že omenila je izraz človekove pravice produkt novejše zgodovine, segal naj bi namreč šele v zadnje dekadde 18. stoletja. »Ideja o pravu ali zakonodajalcu, ki naj bi definiral in varoval pravice ljudi – največkrat skupne pravice pripadnikov določene skupnosti, pa je zelo stara« (glej Schwelb, 1968: 540). Vendar se tu ne bomo ustavljali v posameznih zgodovinskih obdobjih z namenom, da bi razpravljali o tem kakšne so bile razmere, da so bile določene pravice podane v javnost. Moja raziskava bo zajela le pisane dokumente, ki so se ukvarjali s človekovimi pravicami oziroma zametki le-teh.

2.1.1.1 Staro-babilonska država

Že v staro-babilonski državi so se spoznali z nekakšnim varovanjem človekovih pravic, čeprav to še ni bilo čisto pravo varovanje. Takratni kralj Hammurabi je že v 18.st.pr.n.št. napisal zbirko zakonov, ti. »Hammurabijev zakonik«, ki se je ohranil na glinenih ploščicah in pa na kamniti steli, ki so jo izkopali v Suzi. V uvodu in v sklepni besedi se Hammurabi hvali kot zaščitnik svojega ljudstva in kot prinašalec miru. V besedilu zakonov pa so bile kazni odmerjene po načelu »oko za oko«. (glej Krušič, 1981: 54) Vendar pa njegovega doprinosa k varovanju človekovih pravic ne bomo preveč poudarjali, saj bi zaradi krutih sankcij, ki jih je uvajal v primeru kršenja pravic, danes ne bil preveč spoštovan zakonodajalec (glej Schwelb, 1968: 540).

2.1.1.2 Atenska država

Atenska demokracija se je uveljavila za časa Perikleja, v 5. stoletju pred našim štetjem. Demokracija je takrat dosegla svojo najvišjo razvojno stopnjo, saj je bila ljudska suverenost popolna, ker je ljudstvo izvajalo svojo oblast neposredno na področju izvršne, zakonodajne in sodne oblasti. Javne funkcije so se podeljevale za omejen čas, najpogosteje z žrebanjem. Vendar je ta sistem demokracije imel tudi svoje slabosti. V Atenah in drugih grških mestih so živeli sužnji. Tudi najbolj umnim ljudem tistega časa se ni zdel sporen obstoj

sužnjem na eni strani, po drugi strani pa so te isti možje zagovarjali pravice, zakonitosti in demokracijo. Meščan, ki ni bil suženj ali priseljenec (ali ženska), temveč polnopravni državljani, se je lahko o vseh mestnih zadevah pomenkoval na agori (trgu). Atenci oz. državljani so lahko posegali v posvetovanja skupščine. Svoboda je bila tedaj ena od prednosti, ki jih je užival državljani, bila je privilegij. Pravice državljanov niso imele nič skupnega s pravicami človeka. Imeli so tudi poseben ukrep po katerem je lahko ljudska skupščina sklenila, da mora v pregnanstvo vsak državljani, za katerega je sumila, da ogroža državno ureditev. Ta ljudska sodba se je imenovala ostrakizem in je bila omejena na dobo 10 let. (glej Krušič, 1968: 40-45)

2.1.1.3 Rimska republika

Že pravo v Rimski republiki je rimskemu državljanu (ne tujcem ali sužnjem) zagotavljalo pravico, da sodeluje z vlado svoje države na področju zakonodaje, pri sojenju za zločine, pri volitvah javnih uslužbencev in celo pri skupnem uveljavljanju policijske moči (glej Schwelb, 1968: 540). Prvi rimljanski zapis prava je bil zakonik dvanajstih plošč, ki je zajemal predvsem kazensko in zasebno pravo. »Ti prvi dokumenti rimskega prava uveljavljajo vrhovno moč v osebi družinskega očeta (pater familias), ki je imel pravico odločati o življenju in smrti svojih otrok (...). Po drugi strani je bil družinski oče odgovoren za blaginjo članov svoje družine. Rimsko pravo je razvilo tudi urejen sodni postopek z možnostjo obrambe obtoženih, poznalo pa je tudi številne instrumente za zaščito njihovih pravic v postopku, zlasti če so bili rimski državljani. Kodifikacija rimskega prava je dosegla višek v Justinjanovem monumentalnem zakoniku iz leta 529, ki je služil kot temelj zahodnega (evropskega) prava. (glej Zajc 1998: 35-36) Temu zapisu so kmalu sledile tudi reforme, ki so dale več pravic plebejcem (npr. plebejci so lahko sklepali zakonske zveze s pripadniki patricijskih rodov, pasivna volilna pravica,...). Te reforme so plebejcem zagotovile pravno enakost in nekaj možnosti za politično soodločanje, do takrat so imeli pravico političnega odločanja le patriciji. (glej Krušič, 1981: 185-86)

2.1.1.4 Srednji vek

»Srednjeveška družba je priznavala in pravno utemeljevala izrazito politično (slojevsko) in ekonomsko neenakost« (Zajc, 1998: 38). Zapisi v posameznih državah v srednjem veku že nakazujejo na začetek razvoja koncepta človekovih pravic, vseeno pa še ne moremo govoriti o človekovih pravicah kot takih. »Zgodovina zgodnjega srednjega veka je zaznamovana tako z milimi metodami pokristjanjevanja, kot so ga izvajali irski menihi, kakor z mestoma genocidnim pokristjanjevanjem, ki so ga izvajali v imenu širjenja frankovske

oblasti« (Simič, 1997: 31). Na področju človekovih pravic, vsaj približno podobnim današnjim, pa »srednji vek v Evropi ne prinaša bistvenih novosti. Kritičnost do največjih zlorab se kaže predvsem v tem, da ločijo sfero posvetne oblasti od idealne božje države. (...) Čeprav sužnji še ostajajo dolgo v srednji vek, v izjemnih primerih pa celo bistveno dlje, pa se vendarle položaj odvisnih ljudi izboljša v tem smislu, da jih štejejo za ljudi« (Simič, 1997: 32). Eden najbolj znanih dokumentov, ki naj bi ščitili pravice ljudi v srednjem veku, je Magna Carta Libertatum² iz začetka 13. stoletja, s katero je angleško plemstvo poskušalo predvsem omejiti moč kralja, poleg tega pa tudi »prva priznava osebno svobodo in daje poročstva zanj, podeljuje nekatere pravice le fevdalcem in svobodnjakom« (Zajc, 1998: 38).

»Krščanska načela o osebnem dostojanstvu vendarle niso pomenila svobode vesti oziroma vere. Nasprotno – po razcepu krščanskih cerkva leta 1054 na vzhodno (pravoslavno) in zahodno, ki priznava primat papeža – so v katoliški Cerkvi, ki je postala vodilna duhovna sila zahodnega sveta, prevladala avtoritarna pojmovanja. Cerkev, ki je znotraj sebe vzpostavila monarhično – hierarhično ureditev, je zavračala zamisel o človekovih pravicah, češ da si človek prisvaja pravice, ki mu ne gredo« (Zajc, 1998: 38-39) »Srednji vek, kljub vplivu krščanstva, v razvoj človekovih pravic ne prinaša bistveno novih prvin. (...) Ne glede na posamezne pravne dokumente, ki so nastajali v srednjem veku ob spopadu fevdalcev z monarhom, je utemeljena ugotovitev, da srednji vek še ne pozna človekovih pravic v takem smislu, kot jih razumemo v moderni dobi. Tudi slavna Magna Carta Libertatum, ki je nastala kot rezultat boja med angleškim plemstvom in kraljem Ivanom brez dežele in daje »svobodnim ljudem« nekatere pravice, ne pomeni svobode za vse, temveč le za ozek krog ljudi, plemstvo«. (glej Perenič, 1988: 20)

2.1.1.5 Novi vek

Začetek novega veka sta poleg odkritij novega sveta in Lutrove reformacije povzročila zlasti humanizem in renesansa (glej Krušič, 1981: 363). Z reformacijo se začne borba za eno prvih konkretnih pravic posameznika – za pravico do mišljenja in izbire veroizpovedi. Protestantizem je utemeljil svobodo vesti, ki je vezana le na božjo besedo, vera pa je bila prenešana v človekovo notranjost. Tako je protestantizem vplival na razcvet individualizma, ki naj bi koreninil prav v osebnem odnosu do boga in posredno vplival na razvoj človekovih pravic. (glej Perenič, 1988: 21) »Šele boj z absolutističnim sistemom je prinesel bistvene novosti glede temeljnih človekovih pravic. Izhodišče je prispevek racionalističnega naravnega prava o enakosti ljudi po naravi, ki je jedro kritike fevdalne razslojitve«. (Simič, 1997: 36)

² »Magna Carta je bila fevdalna pogodba, ki je določila in zavarovala pravice fevdalnega plemstva, mesta

Začetke moderne zasnove človekovih pravic lahko tako postavimo v 17. in 18. stoletje. Takrat je namreč prevladovalo mnenje, da se vsak človek rodi svoboden v določeno državo, ki pa posameznikovo svobodo omejuje. Da država ne bi preveč posegala v življenja ljudi, se je razvilo gibanje za človekove pravice, ki je to poseganje države omejilo. Idejni boj za človekove pravice se je razvijal preko naravno pravnih doktrin, ki se odlikujejo po racionalnosti in univerzalnosti. »Obveznost oblasti, da spoštuje te v »človekovi naravi« utemeljene pravice, je meščanska politična misel utemeljevala z družbeno pogodbo (...), ki je postala osrednji steber pri utemeljevanju pravic in omejevanju oblasti šele v okviru meščanske pravno-politične in filozofske misli« (Perenič, 1988: 20-22). Eden najpomembnejših mislecev tistega časa, ki je utemeljil takšno pojmovanje človekovih pravic, je bil John Locke (1632-1704), ki je v svojem delu »Dve razpravi o vladi« (1690) razvil idejo o suverenosti ljudstva in delitvi oblasti. »Locke izhaja pri utemeljevanju človekovih pravic iz »naravnega stanja« v katerem so vsi ljudje svobodni in enaki. (...) V naravnem stanju vodi človeka naravni zakon, ki določa, da zaradi enakosti in neodvisnosti »nihče ne sme škodovati tujemu življenju, zdravju, svobodi ali premoženju«. Naravno stanje pa kljub temeljnim pravicam, ki ga napolnjujejo, ni popolno stanje. (...) Človek je zato pripravljen odreči se naravnemu stanju in preiti skupaj z drugimi v državo, ki bo jamčila življenje, svobodo in lastnino. Ta prehod se opravi prek družbene pogodbe, s katero se torej ljudje ne odrečejo svojim pravicam, ki so jih imeli v naravnem stanju, temveč le pristanejo na organiziran, pravno in institucionalno urejen način varstva teh pravic« (glej Perenič, 1988: 22-23). V primeru, da državni organi ogrožajo svobodo in imovino posameznika, namesto da bi ga varovali, državno stanje preneha, ljudstvo pa je upravičeno ustvariti novo državno organizacijo, ki bo bolje ščitila njihove pravice. V tem primeru ima torej ljudstvo neodtujljivo pravico do upora proti nepravični oblasti (*ius resistendi*). Locke je predvidel tudi način varovanja pravic, ki temelji na ločitvi zakonodajne in izvršilne oblasti. Njegova odlika je v tem, da na človekove pravice ne gleda kot na nek moralni problem, ampak kot na pozitivno-pravno vprašanje – pravice obstajajo tukaj in zdaj, oblast jih mora priznati s posebnimi akti, jih razglasiti ter jim zagotavljati učinkovito varstvo. Tako ravnanje oblasti postane kriterij njene legitimnosti, saj lahko ljudstvo oblast v primeru nespoštovanja pravic zamenja. (glej Zajc, 1998: 51-52)

Lockov sodobnik Thomas Hobbes (1588-1679) je v svojem delu »Leviathan« (1651), razdelal teorijo naravnega stanja. Hobbes pravi, da so ljudje ustvarjeni enaki, vendar niso

Londona in poleg njih pravice vseh svobodnjakov do kralja« (Krušič, 1981: 296).

samozadostni. V naravnem stanju poteka boj za dobrine in preživetje. Cilj vseh ljudi naj bi bil torej predvidevanje možnosti preživetja in boljšega življenja. Človeška preračunljivost, govorimo lahko tudi o gonu po samoohranitvi, je zato izumila državo, ker se to bolj izplača kot naravno stanje. Ljudje se ne vključujejo v državo zato, ker bi bilo to prav in dobro ampak, ker jim drugega ne preostane, saj brez države ni drugih možnosti za preživetje. Zato mora človek prepustiti državi nekatere pravice, ki mu sicer po naravnem pravu pripadajo. Hobbes zagovarja načelo nedeljivosti oblasti, prav tako pa je bil mnenja, da je suverena oblast le ena in enotna ali pa ne obstaja. Nosilec državne oblasti je torej suveren, vladar, na katerega je bila prenesena oblast s strani ljudstva. Zagovarja ohranitev minimalnega državnega reda in opravičuje totalitarno oblast, ki ne upošteva nobenih človekovih pravic. (glej Zajc, 1998: 49-50)

Takratne spremembe pojmovanja človeka in njegovih naravnih pravic so zelo vplivale na družbeno-politično življenje tistega časa. Meščanski razred si je namreč z idejami o človekovih pravicah ustvarjal racionalno miselno podlago za postopno izoblikovanje novega političnega sistema (glej Perenič, 1988: 24). S priznanjem naravnih pravic ljudem in z družbeno pogodbo, ki naj bi urejala družbeno življenje je namreč oblast dobila nalogo, da je varovala pravice, ki so jih posamezniki dobili preko družbene pogodbe. Koliko se je to varovanje v praksi udeležilo, je že drugo vprašanje. Pomemben je doprinos ideje in pa zavedanje, da smo ljudje »pod kožo enaki«, pa naj gre za aristokrate ali pa ljudi nižjih družbenih razredov. »Idejno bogastvo naravnega prava (...) pa ostaja slej ko prej v dejstvu, da naravno pravna doktrina vztraja dosledno pri spoznanju, da je cilj oblikovanja in uresničevanja pravic vselej varstvo posameznika, ne pa sistema, pa naj bo ta še tako demokratičen« (Perenič, 1988: 27).

V Angliji so bili v 17. stoletju protestanti zelo uspešni, prav tako pa se je država uspela izogniti absolutizmu, kakršen se je takrat razvil po celinski Evropi. Tako so imeli na Otoku veliko boljše možnosti za razvoj na področju temeljnih človekovih pravic. Kot dokaz naj omenimo naslednje listine: Peticija pravic³, Habeas Corpus Act 1679, pravni akt, ki je dovoljeval zapiranje zgolj na podlagi sodnega naloga in s tem bistveno povečal jamstva

³ The Petition of Rights 1628 – na kratko je vsebina peticije naslednja: kralj ne more nalagati davkov brez soglasja parlamenta in nikogar ni dovoljeno preganjati, ker ni hotel plačati davkov, katerih ni potrdil parlament; vsak ima pravico do porotnega sodišča, ki je sestavljeno iz po stanu enakih porotnikov; nezakonita so bila vsa izredna sodišča (glej Simič, 1997: 37).

osebne svobode, ter Listina pravic⁴ – v nobeni od njih pa ni zaslediti univerzalnih in nadčasovnih teženj. V tem času sta se, najverjetneje zaradi različnih družbeno-političnih situacij, razvila dva miselna tokova: angleški, ki človekove pravice utemeljuje s sklicevanjem na običajno pravo, ne da bi jim dajal univerzalen pomen, in evropski, ki je na podlagi racionalističnega naravnega prava poudarjal splošnost in nadčasovnost pravic (glej Simič, 1997: 36-40).

Vendar pa je do prve opredelitve človekovih pravic v postavljenem ustavnem pravu prišlo šele približno 100 let kasneje – leta 1776 z Virginijsko deklaracijo o pravicah, ki je dedinja naravnopravne ideologije, kot se je razvila do tiste dobe, saj po njej povzema, da so vsi ljudje po naravi enaki, da imajo nekatere prirojene pravice, ki jih z nobeno pogodbo ne morejo odtegniti svojim potomcem. Te pravice so življenje, svoboda, lastnina in prizadevanje za lastnino in varnost. Ob omejitvah pravic nosilcev oblasti, (...) , je pomembna novost svoboda tiska, ki je ni mogoče omejiti. Ta deklaracija je postala vzorec za vse nadaljnje ameriške deklaracije pa tudi za slavno francosko deklaracijo (glej Simič, 1997: 40). Istega leta je bila v ZDA sprejeta tudi Deklaracija o neodvisnosti, kjer »je vidna temeljna naravnopravna misel, da država ni ustanoviteljica pravic, temveč jih je dolžna kot že obstoječe priznati in jim zagotoviti učinkovito varstvo« (Perenič, 1988: 25).

Pomemben mejnik v zgodovini človekovih pravic v Evropi predstavlja sprejetje francoske Deklaracije o pravicah človeka in državljana⁵ leta 1789. Za Deklaracijo »je značilno zlasti naslednje: izrecno je poudarjeno, da ne gre za ustvarjanje človekovih pravic, temveč le za razglasitev naravnih, se pravi že obstoječih pravic (...); poudarjena je univerzalnost pravic (...); jasno je izražen individualizem (...))« (Perenič, 1988: 25-26). V 9. in 10. členu Deklaracije je zapisano naslednje:

»Nihče ne sme biti utišán zaradi svojega mnenja... Svoboda izražanja idej in mnenj je ena najneprecenljivejših pravic človeka.« (Robertson, 2002: 3)

Na pravice iz Deklaracije se je sklicevala tudi kasnejša francoska ustava (1791). Tako so človekove pravice dobile mesto v ustavi.

Sodobno ime človekove pravice je konec 18. stoletja opredeljeval izraz naravne pravice. Ideja o naravnih pravicah govori o tem, da pravice izhajajo iz same človekove

⁴ Bill of Rights iz leta 1689 je vsebovala določbe o političnih omejitvah kraljeve oblasti, ki so večinoma v rokah parlamenta, v katerem je tudi že veljala svoboda govora..., novosti pa sta predvsem dve: svoboda volitev, ki pa je vse do reforme parlamenta l. 1832 veljala le za izredno ozek krog volilnih upravičencev in svoboda govora z določenimi omejitvami. (glej Simič, 1997: 38-40)

⁵ La declaration des droits de l'homme et du citoyen (Perenič, 1988: 25)

narave, posamezniki pa imajo določene pravice do državne oblasti. Temeljne pravice posameznikov so bile postopoma izbojevane in zapisane v raznih deklaracijah, listinah in zakonih, ki pa so največkrat privilegirali le določene družbene razrede. »Konec 19. stoletja so določbe o pravicah posameznikov do državne oblasti prešle iz deklaracij in listin v ustave britanskih kolonij v severni Ameriki in zatem v ameriško in francosko ustavo, s čemer so dobile značaj pravnih pravil. (...) Vendar pa te pravice še ne predstavljajo subjektivnih javnih pravic v sodobnem pomenu besede: vse te pravice so objavljene, toda ne tudi zajamčene.« (Brezovšek, 1998: 51)

Slovenske dežele so bile v 18. in 19. stoletju del stare Avstrije. Širjenje pravic in svoboščin je v srednji Evropi potekalo počasneje in je bilo povezano s postopnimi reformami. Marija Terezija (1740-1780) in Jožef II. (1780-1790) sta bila najvidnejša predstavnika absolutistične oblasti. Reforme Marije Terezije so omogočile, da je prejšnji podložnik deloma napredoval do državljana, kmetje so bili bolje zaščiteni pred plemstvom, upravljanje se je moderniziralo, trgovina in industrija pa sta dobili možnosti za hiter razvoj. S temi spremembami se je krepilo meščanstvo, nosilec novih liberalnih idej. Z versko-političnimi reformami Jožefa II. je bil v habsburški monarhiji vzpostavljen nov odnos med državo in cerkvijo, pospeševal je šolstvo in svobodo tiska ter s tem omogočil oblikovanje javnega mnenja kot ključnega dejavnika v razvoju zavesti o pravicah človeka. Vendar pa se je proces uveljavljanja modernih pravic ustavil zaradi strahu pred posledicami francoske revolucije. S prihodom Franca I. na prestol leta 1792 je bilo ustanovljeno prvo policijsko ministrstvo, v okviru katerega je nastal policijski aparat, ki naj bi nadzoroval javno in tudi zasebno življenje. Uvedena je bila tudi cenzura, zopet so tudi vsiljevali nemščino kot uradni jezik pri vseh narodih znotraj avstrijske države. (glej Zajc, 1998: 65-68)

Z vzpostavitvijo Ilirskih provinc (1809-1813) se je zopet obnovila svobodna misel v naših deželah. Slovenci smo se seznanili s pridobitvami francoske revolucije in novimi institucijami, odpravljeni so bili privilegiji in uveljavljena enakost pred zakonom, uvedli so modernejšo upravo in sodstvo, civilno poroko, slovenski jezik se je uveljavil v šolah in javnem življenju. Vendar pa so bile liberalne in demokratične pridobitve hitro odpravljene po umiku Francozov. Avstrija je ponovno uvedla cenzuro, nacionalna gibanja pa so bila zadušena s policijo. Nazadnjaštvo avstrijske monarhije pa je doživelo hud poraz z »marčno revolucijo« leta 1848, ki ni bila le upor proti Metternichovemu policijskemu sistemu in absolutizmu, ampak je tudi izražala zahteve narodov po priznanju njihovih pravic. Cesar je leta 1849 objavil oktroirano ustavo, po kateri je uvedel močno centralizirano državo. Leta

1851 je tudi to ustavo ukinil in zavladal je Bachov absolutizem, ki je nadaljeval z omejevanjem pravic in zatiranjem narodnih gibanj. Padel je leta 1867 po porazu Avstrije s Francijo in Prusijo. Ustanovljena je bila Avstro-Ogrska monarhija. V avstrijskem delu so decembra 1867 sprejeli novo zakonodajo, ki je prinašala pravico do združevanja v društva in zborovanj. Na slovenskem pa so se pojavile težnje, da bi za doseg narodnostnih pravic organizirali množična politična zborovanja - tabore, s katerimi so narodni voditelji, zlasti liberalni mladoslovenci, znova oživili program Združene Slovenije. Vendar pa je avstrijska oblast tabore, zaradi njihove uspešnosti, po treh letih prepovedala. (glej Zajc, 1998: 68-73)

2.1.2 Človekove pravice v 20. stoletju

V sodobnih pravnih državah oblast temelji na prepoznavanju in spoštovanju človekovih pravic. Le-te so naravne, neodtujljive, nobena oblast naj jih ne bi omejevala, enostransko interpretirala ali posegala vanje, saj bi s tem zrušila temelje lastne legitimnosti. Pravice so pogonska moč razvoja in zato zahtevajo resno obravnavo in zavarovanje s pravom, kar pomeni, da jih je potrebno jasno in nedvoumno zapisati, vzpostaviti in izvajati ter predvideti sankcije v primeru kršenja le-teh. Posameznikove pravice so omejene le s pravicami drugega posameznika.

20. stoletje je bilo eno najbolj krvavih obdobij v človeški zgodovini. Ne glede na vse miselne napore, ki so jih vložili misleci prejšnjih stoletij v ustave, deklaracije, listine, itd., ki so bile sprejete v dobri veri, da bodo tako zavarovane človekove pravice in svoboščine, pa se zdi, da je bil ves ta čas in trud zaman. Prav to stoletje je znova in znova dokazovalo, da samo pisati o tako abstraktnih idejah še ne pomeni, da bodo te tudi udejanjene v praksi. Lahko rečemo, da so bile v 20. stoletju kršene prav vse pravice, ki so jih tako dolgo poskušali zavarovati. Kot, da se ljudstva niso prav nič naučila iz dotedanjih izkušenj, so po prvi svetovni vojni in Društvu narodov⁶ navkljub, šla še v drugo svetovno vojno. Tudi obdobje med obema vojnama ni bilo prav nič rožnato (oktobrska revolucija in sovjetski komunizem, ki se je vzpostavil v Sovjetski zvezi kot alternativa kapitalističnemu sistemu in se sčasoma razširil na skoraj tretjino človeštva, do padca komunizma konec 80 in v 90 letih; padec liberalizma in vzpostavitev diktatur; fašizem, nacizem,...).

⁶ »Kot enega pomembnih dosežkov ob koncu te vojne (prve svetovne vojne) štejemo ustanovitev Društva narodov, organizacije, ki naj bi spodbujala mednarodno sodelovanje in s tem tudi varovanje temeljnih človekovih pravic (ustanovljeno je bilo l. 1918). Države podpisnice so se dogovorile o načelih skupne varnosti in predvidele arbitražo, ki naj bi reševala mednarodne spore. Prav tako so se sporazumele za omejevanje oboroževanja in odkrito diplomacijo.« (Zajc, 1998: 74)

»V političnem smislu so institucije liberalne demokracije⁷ dejansko napredovale in izbruh barbarstva v letih 1914-18 je, kot je kazalo, ta napredek le še pospešil. Razen sovjetske Rusije so bili vsi režimi, ki so vzniknili iz prve svetovne vojne, tako stari kot novi, v bistvu izvoljeni predstaviški parlamentarni režimi, celo v Turčiji« (Hobsbawm, 2000: 104). Ne glede na to, pa je s pomočjo posameznih osebnosti, ki so zaznamovale čas med vojnami in vplivale na začetek 2. svetovne vojne, prihajalo do manjšanja števila liberalnih političnih institucij. »Če vzamemo svet v celoti, je obstajalo leta 1920 morda kakih petintrideset ali kaj več ustavnih in izvoljenih vlad. Do leta 1938 je bilo takih držav kakih 17, leta 1944 pa morda 12 od skupnega števila štirinšestdesetih. Svetovni trend je bil videti jasen« (Hobsbawm, 2000: 105).

Sil, ki so strmoglavile liberalno-demokratske režime, je bilo več vrst. Vse so bile proti socialni revoluciji, vse so bile avtoritarne in sovražne liberalnim političnim institucijam, četudi včasih bolj zaradi pragmatičnih razlogov kot zaradi načel, in vse so se nagibale k nacionalizmu zaradi zamere do tujih držav, zaradi izgubljenih vojn ali ne dovolj velikih imperijev. (glej Hobsbawm, 2000: 106) Te sile so bile korporativizem, fašizem, nacizem.

Iz države, v kateri se je oblast zavezala, da ne bo posegala v »naravne« človekove pravice, se je v 20. stoletju razvila tako imenovana »socialna država«, ko so se v okviru intervencijske države začele uveljavljati tako imenovane pozitivne pravice⁸ (glej Perenič, 1988: 27). Intervencijska država je potemtakem podirala liberalni (laissez-faire) koncept gospodarskega delovanja, saj je civilna družba postajala čedalje bolj odprt prostor za oblastne posege.

Ena največjih pridobitev na področju človekovih pravic v 20. stoletju pa je gotovo njihov premik iz nacionalnih držav v širšo mednarodno skupnost, kar je povzročilo univerzalizacijo človekovih pravic. »Prizadevanja za nadnacionalno varstvo človekovih pravic segajo sicer že v 19. stoletje (borba za odpravo suženjstva in prisilnega dela), najdemo jih po prvi svetovni vojni (zlasti v določbah mirovnih pogodb), toda najpomembnejši mejnik v teh prizadevanjih pomeni nedvomno Splošna deklaracija o človekovih pravicah, ki jo je

⁷ »Liberalna demokracija je oblika reprezentativne demokracije, kjer izvoljeni predstavniki, ki imajo moč odločanja, delujejo v skladu z ustavo, ki poudarja varovanje posameznih svoboščin in pravic manjšin v družbi, kot so npr. svoboda govora in združevanja, svoboda izbire veroizpovedi, pravica do privatne lastnine in zasebnosti, pa tudi enakost pred zakonom in veliko drugih. Take ustavne pravice (imenujejo se tudi liberalne pravice) so jamčene preko različnih institucij in ustavnih zakonov« (Internetni vir 1)

sprejela generalna skupščina OZN 10.12.1948« (Perenič, 1988: 29). S pomočjo različnih medijev – značilnih za takratna obdobja – so se tudi ideje človekovih pravic širile med ljudmi. »Značilen je primer uzakonjanja človekovih pravic: najprej političnih pravic v meščanskih revolucijah, nato socialnih in ekonomskih pravic v prvi polovici dvajsetega stoletja, ki naj bi jim zdaj sledile komunikacijske in kulturne pravice, zlasti tiste, ki so povezane z mediji. Širitev človekovih pravic je temeljila na univerzalizaciji političnih norm in vrednot, zaradi česar so se postopno zmanjševale eksterno določene neenakosti državljanov in se je torej povečevala njihova dejanska enakost. Boj za svobodo mišljenja in tiskanja ter druge državljanske pravice je bil »v bistvu izraz boja novomeščanskega razreda, ki je zasedal položaj »javnosti« - in pogosto tudi »ljudstva« ali »nacije« - za oblast, tj. najprej za udeležbo na oblasti starih razredov in monarhije, ki jih omejuje, in kasneje vse bolj za samostojno oblast« (Splichal, 2001: 43).

Mednarodno gibanje za človekove pravice se je torej začelo s sprejetjem omenjene deklaracije po drugi svetovni vojni, s katero so poskušali preprečiti nadaljnje potencialne katastrofe svetovne skupnosti. Vseeno pa tudi v 21. stoletju po svetu še vedno divjajo vojne, ljudje »živijo« pod pragom revščine, še vedno veliko ljudi ni izobraženih, ljudem so zdravila nedostopna zaradi visokih cen, in še in še bi lahko naštevali. V sodobni mednarodni skupnosti prihaja do absurdov kot je na primer napad na neko državo z namenom »uvoza« demokracije in človekovih pravic.

2.1.3 Najpomembnejši mejniki razvoja človekovih pravic na ozemlju Republike Slovenije

Republika Slovenija ima kratko zgodovino, saj je kot samostojna država v mednarodni skupnosti prisotna le dobro desetletje. Če se omejimo le na 20. stoletje, saj smo že prej ugotovili, da se je koncept človekovih pravic v današnji obliki razvil nekje po drugi svetovni vojni, potem velja omeniti dejstvo, da je bila Republika Slovenija do začetka devetdesetih let ena od republik na zadnje imenovane Socialistične federativne republike Jugoslavije.⁹ Pravice

⁸ Pozitivne pravice so tiste, s katerimi človek zahteva od države določeno dejavnost (npr. pravica do dela, do izobraževanja,...), negativne pravice pa so tiste, ki branijo pred posegi države in drugih v človekovo osebno sfero (glej Krivic, 1988:191)

⁹ Slovenci so 29.10.1918 skupaj s Hrvati in Srbi, ki so živeli na ozemlju bivše Avstro-Ogrske monarhije, ustanovili državo Slovencev, Hrvatov in Srbov. Ta država je obstajala le dober mesec, saj je bila 1.12.1918 združitev s kraljevino Srbijo ustanovljena Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ta kraljevina je delovala pod okvirom Vidovdanske ustave, ki je bila sprejeta 28.6.1921 in je veljala do 6.1.1929, ko je kralj Aleksander Karađorđević to ustavo razveljavil, razpustil parlament in prevzel oblast. Začelnost šestojanuarske diktature je neomejena oblast kralja in razpustitev političnih strank. 3.10.1929 se je preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo, ki je ozemlje razdelila na 9 banovin. Septembra 1931 je kralj izdal novo (oktroirano ali vsiljeno) ustavo, s katero je bila Kraljevina Jugoslavija razglašena za ustavno dedno kraljevino z dinastijo Karađorđevićev na čelu. Temeljna ideja ustave je bila ohraniti vso moč v rokah vladarja, ki bi za svoja dejanja ne odgovarjal nikomur.

so bile v ustavi že od vsega začetka skupne države sicer zagotovljene, njihovo izvajanje pa je bilo največkrat neuresničeno. Prva poveljna ustava takrat imenovane Federativne ljudske Republike Jugoslavije, ki jo je ustavodajna skupščina sprejela 31.1.1946, je bila napisana pod nadzorom sovjetskega ambasadorja in je bila na prvi pogled liberalna, v bistvu pa primerna le za utrditev diktature proletariata oziroma njegove avantgarde. V tej ustavi je bila precej ohlapno formulirana pravica do samoodločbe narodov, ki je bolj kot ne sugerirala, da gre za že zaključen proces kot pa za še odprto možnost. Poudarjana je bila tudi suverenost vseh republik in sklicevanje na bratstvo in enotnost, kar pa ni moglo prikriti nove močno centralizirane socialistične stvarnosti. Ljudska skupščina se je sestajala le 2 krat letno in bila zadolžena le za ratifikacijo zakonov, ki jih je predlagala vlada FLRJ, ki ji je predsedoval maršal Tito. Najšibkejša točka ustave je bila ureditev sodstva, sodniki so bili največkrat brez ustrezne pravne izobrazbe. Sredi leta 1946 pa je Tito v svojih govorih začel omenjati nevarnost političnega pluralizma in trditi, da bi zanesljivo pripeljal do državljanske vojne. (glej Pirjevec, 1995: 163-70) Za obdobje po letu 1960 do leta 1990 so značilne zakrite represivne oblike komunističnega režima, ki si je nadel masko t.i. »socializma s človeškim obrazom«. Doslej opravljene raziskave in ugotovitve iz ustavnosodne presoje že omogočajo identifikacijo tistih pravic in temeljnih svoboščin, ki so jih komunistični oblastniki najbolj sistematično kršili: pravica do življenja, prepoved mučenja, osebna svoboda, svoboda verskih skupnosti, pravica do zasebne lastnine, svoboda gibanja, vesti in prepričanja, svoboda izražanja in svoboda tiska, svoboda političnega združevanja, avtonomija Univerze,... (glej Šturm, 1998: 28-29) 23.12.1990 je bil v Sloveniji izveden plebiscit, kjer so se državljani Slovenije izrekli za samostojnost in neodvisnost Slovenije. 23.12.1991 pa je državni zbor sprejel Ustavo Republike Slovenije. »Preambula Ustave Republike Slovenije izhaja iz Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije z dne 25.6.1991, ki (...) postavlja na prvo mesto svobodno demokratično ustavno ureditev, ki zagotavlja temeljne človekove pravice in svoboščine. V ospredje postavlja človekovo

Skupščinskimi poslanci nova ustava ni zagotavljala pravice do imunitete – bili so prepuščeni kralju na milost in nemilost. Uveljaviti se ni mogla nobena politična skupina, ki ni uživala podpore kralja. Dovoljena so bila le politična združenja brez verskega, etničnega ali regionalnega predznaka. Na volitvah novembra 1931 so se volivci znašli le pred eno listo kandidatov (glej: Pirjevec, 1995: 66-68). Drugo zasedanje AVNOJ v Jajcu je 29.11.1943 poveljno državo zasnovalo kot federacijo petih narodov (Srbov, Hrvatov, Slovencev, Makedoncev in Črnogorcev) in šestih federalnih enot (Srbija, Hrvaška, Slovenija, Makedonija, Črna gora ter Bosna in Hercegovina). Na tretjem zasedanju AVNOJ v Beogradu 10.8.1945 je nova Jugoslavija dobila ime Demokratična federativna Jugoslavija (DFJ). Na volitvah v ustavodajno skupščino 11.11.1945, kjer meščanske stranke dejansko niso sodelovale, je prepričljivo zmagala Ljudska fronta, katere nosilec je bil Josip Broz Tito. 29.11.1945 je ustavodajna skupščina razglasila republiko in spremenila ime države v Federativna ljudska republika Jugoslavija (FLRJ). Z novo ustavo je bila 7.4.1963 država preimenovana v Socialistično federativno republiko Jugoslavijo (SFRJ). (Internetni vir 2) Pod tem imenom je obstajala do razpada.

dostojanstvo in njegovo politično in gospodarsko svobodo. (...) Državno ureditev določa Ustava tako, da je država dolžna varovati in zagotavljati človekove pravice in svoboščine in da lahko sama vanje posega le na ustavno dovoljen način in v skladu z zakonom. Zato Ustava določa, da je Slovenija demokratična republika (1. člen), pravna in socialna država (2. člen), v kateri ima oblast ljudstvo...« (Šturm, 1998: 25-26) V Ustavi republike Slovenije so človekove pravice opredeljene že v splošnih delih (členi od 1 do 13), konkretno pa Ustava o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah govori v II. (členi od 14 – 65) in III. poglavju, kjer obravnava gospodarska in socialna razmerja (členi od 66 – 79). Pravico do obveščenosti Ustava posredno omenja v 39. členu.

»Pojem temeljnih pravic je vse od prvih idej najtesneje povezan z željo po enakosti. Enaki pa si želijo biti tisti, ki so v slabšem položaju. To pa se nikakor ne sklada z željami privilegiranih, ki si svoj položaj želijo ohraniti. Ti velik del sposobnosti posvetijo tudi ohranjanju razlik« (Simič, 1997: 48). Enakost pa tudi druge vrednote, ki jih poudarjajo pravni akti posameznih držav in mednarodne skupnosti, so torej relativne. Na prvi pogled države sicer zagotavljajo varstvo teh pravic, dejanskost pa je zelo drugačna. Danes se zdi kot, da se je celoten svetovni sistem človekovih pravic znašel v nekem začaranem krogu. Na eni strani obstajajo dokumenti, ki zagotavljajo te in te pravice (npr. pravica do življenja), na drugi strani pa je dejanskost, in z njo novice, polne dogodkov, ki negirajo to pravico (npr. smrtna kazen, splav, teroristični napadi). Obstaja pa še ena plat zgodbe, ki je povezana s človekovimi pravicami in njihovim zagotavljanjem in varovanjem. Največkrat se namreč zgodi, da postane družba pozorna na določeno pravico šele takrat, ko je pravica že kršena. Ali to pomeni, da ljudje sploh ne vedo katere so njihove pravice? Kako torej ozaveštevati svetovno družbo o človekovih pravicah? Kaj v svetu res ni možno vzpostaviti nekega enotnega sistema zagotavljanja in varovanja človekovih pravic?

3. GLOBALIZACIJA IN ČLOVEKOVE PRAVICE

Politični diskurz sodobnih politikov je prepleten s pojmom globalizacija. Vseeno pa se včasih zdi, da je prav toliko kot je oseb, ki o pojmu razpravljajo, tudi razlag samega pojma. Za uvod tega poglavja pa najprej osvetlimo dejansko rabo pojma. Lahko rečemo, da Beck pravilno ugotavlja, ko pravi, da je globalizacija »prav gotovo najbolj uporabljana – zlorabljen – in najredkeje definirana, verjetno najbolj napačno razumljena, najnebuloznejša in politično najučinkovitejša (udarna in sporna) beseda zadnjih in tudi prihodnjih let. (...) Nujno je razlikovati med različnimi dimenzijami globalizacije, namreč med komunikacijsko-tehnično, ekološko, delovno-organizacijsko, kulturno, civilno-družbeno dimenzijo itn« (Beck, 2003: 37). Tudi Giddensova opažanja so upravičena. »Zgodovina pojma »globalizacija« je zanimiva. Še pred desetimi leti ga je bilo v akademskih krogih komaj kdaj zaznati. Iz nič se je zdaj naselil vsepovsod (...). Upravičeno lahko trdimo, da je v zadnjih letih globalizacija postala osrednja tema večine političnih in gospodarskih razprav« (Giddens 2000: 36).

3.1 Kaj je globalizacija?

Ob prebiranju literature o globalizaciji sem prišla do zaključka, da ne obstaja enotna definicija globalizacije. Sam pojem globalizacije je dejansko nenavaden. Če poslušamo govore političnih predstavnikov različnih držav se zdi, da nenehno ponavljajo to besedo, torej lahko rečemo, da je globalizacija postala del političnega diskurza. Po drugi strani, pa se navadni poslušalec največkrat ne zaveda abstraktnosti pojma globalizacije. »Globalizacija je združenje kultur sveta in porast zavesti o svetu kot celoti. V teoriji in praksi svet določa kot homogeno celoto. Tako vprašanja, kaj pomeni živeti in kako mora biti življenje urejeno, postanejo stvar globalnega razmišljanja. Vsled tega dobijo sila različne odgovore od raznolikih posameznikov in družbenih skupin, ki imajo popolnoma pisana razmerja do sistema družbe in množice vrednot (slednje so vsota vrednot vseh zajetih kultur). Po Rolandu Robertsonu soočenje njihovih različnih pogledov pomeni, da globalizacija povzroča »primerjalno interakcijo različnih oblik življenja.« (Internetni vir 3)

Po Becku je »globalizacija proces, ki ustvarja transnacionalne vezi in prostore, povečuje vrednost lokalnih kultur in postavlja v ospredje tretje kulture – »malo od tistega malo od onega« – to je pot, po kateri prihaja na svet novo. (...) V čem je zgodovinska posebnost sedanje globalizacije in njenih paradoksij na nekem določenem prostoru? (...) Posebnost procesa globalizacije danes (in bržkone tudi v prihodnosti) je v razprostiranju, stanovitnosti in gostoti (...), regionalno-globalnih vzajemnih navezovalnih omrežij in njihove

samodefinicije v množičnih medijih, pa tudi socialnih prostorov in tokov podob na kulturni, politični, gospodarski, vojaški in ekonomski ravni«. (glej Beck, 2003: 26)

V nadaljevanju Beck (2003: 26-27) razlaga kaj je v tem novega.

Nova nista samo vsakdanje življenje in delovanje prek nacionalno-državnih meja, v gostih omrežjih visoke vzajemne odvisnosti in zavezanosti; nova je tudi samozaznava te transnacionalnosti (v množičnih občilih, potrošnji, turizmu); nova je »brezkrajnost« skupnosti, dela in kapitala; nove so globalna ekološka zavest o nevarnostih in temu ustrezne arene delovanja; nova je tudi iz mojega lastnega življenja neizključljiva zaznava transkulturnega drugega z vsemi nasprotujočimi si gotovostmi; nova je cirkulacijska raven globalne kulturne industrije; novi so nastajanje skupne tvorbe evropskih držav, število in moč transnacionalnih akterjev, institucij in pogodb; nazadnje je nova tudi mera ekonomske koncentracije, ki pa jo seveda zavira nova, meje premagujoča konkurenca svetovnega trga. Globalizacija torej pomeni tudi: ne-svetovno državo. Natančneje: svetovno družbo brez svetovne države in brez svetovne vlade. Vse naokrog se razprostira globalno dezorganiziran kapitalizem. Ne obstajata namreč nobena hegemonialna sila in noben mednarodni režim – ne ekonomsko ne politično.

Nekako se mi zdi, da samo zato, ker o globalizaciji nepretrgoma govorimo, le-ta postaja del našega vsakdanjika. Ampak kaj ta beseda dejansko pomeni? Kako bi razložili stavke naših sodobnih politikov:

Globalizacija je dejstvo s katerim živimo. Procesi globalizacije v svetu se odvijajo naprej in postavlja se vprašanje, kako se v takšnih procesih najbolj znajde posameznik, (...) (Drnovšek na seji Sveta za varnostna vprašanja, 2002). (glej Pikalo, 2003: 11)

ali pa:

Globalizacija je neizbežna. Globalizaciji se – tudi če bi hoteli – ne moremo več upirati, saj je že dejstvo. Kot ugotavlja Giddens, je globalizacija z izredno hitrim razvojem informacijskih in komunikacijskih tehnologij že postala način našega življenja ...» (Rupel: 2002: 3-4) (glej Pikalo, 2003: 11)

Globalizacija obstaja, je dejstvo, je neizbežna, itn, ... Takšne in podobne izjave zapolnjujejo komunikacijski prostor – so torej del diskurza v sodobnih državah. Ekonomisti govorijo predvsem o gospodarski globalizaciji, politiki o politični, slišati je o globalizaciji vrednot, kulture, itd ... Vendar pa bi bilo nespametno govoriti o globalizaciji le na posameznih

prej naštetih področjih saj le-ta samo skupaj tvorijo neko zaključeno celoto, ki ji lahko rečemo sodobna država.

Če so se ljudstva starega sveta še ne dolgo tega borila za svoje države in če so se potem vendarle uspeli dogovoriti o jasno ločenih mejah nacionalnih držav, pa je razvoj na področju komunikacij (transport, tehnologija, računalniki,...) povzročil, da so se te meje zopet »zabrisale«. »Globalizacija je proces, ki se širi v različnih smereh preko nacionalnih meja in je sposobna doseči vse skupnosti ne glede na geografski prostor, nastaja pa v trenutku, ko poskušajo različni ljudje uresničiti svoje vsakdanje cilje, interese in običaje preko ustaljenih meja« (Brezovšek, 2003: 12). Televizija, internet, kinematografi, časopisi, itd., so poskrbeli, da so vrednote predvsem zahodnega sveta vstopile v vsako sodobno državo, kjer mediji oblikujejo vsakodnevno realnost. Misli o globalizaciji lepo strne Brezovšek (2003: 6-7), ki pravi naslednje:

S pojmom globalizacije lahko najbolje opišemo, ne zmagoslavja kapitalizma, pač pa vrsto globalnih tveganj (rizikov), od okoljevarstvenih problemov do zaposlovanja, varnosti, preseljevanja in drugih. Globalizacija (...) je v najširšem smislu proces, v katerem se razmišljanje in delovanje ljudi vse pogostejše nanaša na svet kot celoto oziroma na spremembe, ki vse bolj pospešujejo komunikacijo ljudi, narodov in kultur širom po svetu. Tako opredeljena globalizacija predstavlja spremenjeni okvir, v katerem delujejo države ter njihovo možnost, da oblikujejo nove oblike vladanja in upravljanja. (...) Proces globalizacije vpliva na državo in državno upravo z vrsto gospodarskih, tehnoloških, kulturnih in ekoloških procesov (...). Tradicionalen pojem suverenosti države in državne oblasti je vse manj uporaben za opredelitev odnosov z drugimi državami, ki obsegajo nadnacionalne strukture in procese globalizacije, kot tudi odnosov do svojih državljanov, ki so zaščiteni pred lastno državo z različnimi neodvisnimi nadnacionalnimi organizacijami zagotavljanja človekovih pravic.

Clark (1997:197-98) ugotavlja, da ima zelo velik vpliv na globalizacijo predvsem politika, saj naj bi politiki imeli prav posebno moč, da vplivajo na vse ostale procese, ne samo v svoji državi pač pa tudi v mednarodni areni. Meni, da je »globalizacija prepoznana kot kompleksna, sestavljena iz multidimenzionalnih serij razvoja, je trdno locirana v realnostih mednarodnih odnosov in zmožna spreminjati državne politike. (...) Če sprejmemo dejstvo, da je globalizacija po duši politični proces, tako državno kot mednarodno, bomo preprečili, da bi podlegli idejam globalizacije kot le tehničnem in zato depolitiziranem trendu. Globalizacija je bila izoblikovana in vodena s strani najmočnejših držav in za njihove cilje. (...) Globalizacija je zmožna destabilizacije. Njeno ojačanje hierarhije ekonomskih zmagovalcev in poražencev neti trpke razkole tako doma kot v mednarodni areni. In njeno izražanje univerzalizacije

nacionalne države, še posebno v obliki sekularne modernizacije, spodbuja večino kulturnih izgredov« (Clark, 1997: 197-98).

Tudi Mittelman je poskušal definirati globalizacijo vendar pa za njega ni glavna nosilka globalizacije politika, pravi namreč naslednje: »... dominantna oblika globalizacije pomeni zgodovinsko transformacijo: v gospodarstvu - v preživljanju in oblikah obstoja; v politiki - v izgubi stopnje kontrole, ki se izvaja lokalno..., kar pomeni, da se območje moči postopoma premika v izmenjujočih razmerjih preko meja teritorialne države; in v kulturi, v razvrednotenju dosežkov skupnosti oziroma percepcije le-teh« (Mittelman, 2000: 6). Mittelman kasneje poudari tudi pomembnost trga in znanja: »Globalizacija se pojavlja kot politični odgovor na širjenje moči trga, tako v obliki prevlade kot tudi v možnosti emancipacije... Je prevlada znanja.« (Mittelman, 2000: 7)

Večina razlagalcev globalizacije le-to povezuje predvsem z 20. stoletjem. Če le na kratko povzamemo zgodovino prejšnjega stoletja bi lahko uporabili besede Hobsbawma. »Kako bodo na mednarodno zgodovino dvajsetega stoletja gledali bodoči zgodovinarji? To je bilo nedvomno obdobje skrajnih nasprotij, lahko tudi paradoksov. Ne bi bilo presenetljivo, če bi bilo upodobljeno kot obdobje skrajnosti (the age of extremes)« (Clark, 1997:1). »Toda kako se bomo dvajsetega stoletja spominjali? Takoj, ko postavimo to vprašanje, se pojavijo nasprotja. To je bilo obdobje nasilja brez primere, obdobje grozljivega uničevanja, po drugi strani pa lahko govorimo tudi o času trajnega miru in stabilnosti na nekaterih območjih sveta. To je bilo obdobje, ki je bolj kot katerokoli drugo napredovalo v filozofskih zahtevah po človekovih pravicah na mednarodnem področju, poleg tega pa je bilo tudi priča najbolj sramotnim kršitvam človekovih pravic v dejanskosti. Stoletje je bilo priča nastanku doslej nedosegljivega bogastva po drugi strani pa tudi še nikoli ni bilo večjih razkorakov v razporeditvi le-tega. Predvsem pa je stoletje okarakterizirano kot stoletje, ko so dogodki povezovali svet na globalni ravni, medtem ko so bili sočasno predmet političnih procesov preloma in razpada: to je bilo obdobje globalizacije in fragmentacije« (Clark, 1997: 1). Se pravi, da je šlo v dvajsetem stoletju za ambivalentnost dogajanj. Po eni strani je bilo to stoletje razvoja, po drugi stoletje propada, po eni stoletje miru, prosperitete, po drugi stoletje vojn, smrti, nazadovanja držav, ki niso bile v »koraku s časom«. »Globalizacija ustvarja svet zmagovalcev in svet poražencev, malo tistih, ki so na hitri poti do razcveta, večina pa je obsojenih na življenje v bedi in obupu. Vsekakor so statistike zastrašujoče. Delež globalnega dohodka najrevnejše petine svetovne populacije je upadel iz 2.3% na 1.4% med leti 1989 in 1998. Delež, ki pripada petini najbogatejših, pa je narasel«. (Giddens, 1999: 15) Peščica

svetovne populacije se kopa v bogastvu, ostali pa životarijo, ker so popolnoma nekonkurenčni na večini področjih. Vse kar se dogaja v svetu, pa je žal pogojeno in interpretirano z denarjem. Tisti, ki imajo denar, imajo moč in lahko krojijo usodo sveta. Tisti, ki denarja nimajo, lahko le nemo spremljajo dogajanja po svetu in doma ter upajo, da se bodo predstavniki, katere so izvolili na svobodnih, demokratičnih volitvah, zavzemali tudi za njihove potrebe. Tako so, na primer, državljani različnih držav, pa tudi državljani iste države, ki pa, morda - vendar ne nujno, živijo v kakšnih bolj odročnih krajih, so slabše izobraženi, z manj denarja ali pa brezposelni,..., tudi »izjemno neenaki glede dostopa do medijev, možnosti objave javnega mnenja ali sodelovanja v javnem razpravljanju« (Splichal, 2001: 42).

Z globalizacijo smo res marsikaj pridobili, vendar pa je napredek na različnih področjih življenja v sodobnem svetu s seboj prinesel tudi težave in nenazadnje povzroča tudi škodo, ki je za zdaj še vedno praktično nerešljiva (npr. področje varstva okolja) in tako bo tudi ostalo dokler bo svet vodil denar. »Globalizacija zaradi tehničnega napredka, mednarodnih sporazumov, politične liberalizacije, novih mrež informiranja in komuniciranja širom po svetu, pomeni tudi skrajševanje časa in razdalj po svetu, hkrati pa tudi konflikte glede okoljevarstvenih vprašanj in človekovih pravic ter nasprotij med bogastvom in revščino, za katera še ni ustreznih rešitev. Gospodarski in tehnični razvoj v obliki internacionalizacije, transnacionalizacije in globalizacije sveta pa prinaša s seboj tudi nove težave in probleme – od ekološke krize, preko uresničevanja človekovih pravic, do politične ravnodušnosti, kar seveda zahteva nove institucionalne rešitve, ki jih ni mogoče najti v obstoječi ureditvi, niti v tehničnem in gospodarskem napredku, kajti gre za vprašanje »modernega ustroja sodobne civilizacije«, kjer vprašanje prihodnosti ni samo tehnično ali ekonomsko, ampak tudi »moralno vprašanje«.« (Brezovšek, 2003: 18)

Giddens (1999: 7-9) mislece o globalizaciji deli na skeptike in radikalce. Skeptiki naj bi bili tisti, ki pravijo, da je vsa debata o globalizaciji le to – debata. Menijo, da globalna ekonomija ni bistveno drugačna od tiste, ki je obstajala v prejšnjih obdobjih. Večina držav pridobi le majhne vsote njihovih dohodkov iz zunanje trgovine. Večina ekonomske izmenjave se še zmeraj dogaja po regijah ne pa resnično po svetu. Države Evropske skupnosti, na primer, največ trgujejo med seboj. Radikalci pa pravijo, da je globalizacija zelo resnična in da se njene posledice čutijo praktično povsod. Globalni trg je veliko bolj razvit kot je bil v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja, prav tako pa nacionalne meje za globalni trg niso več pomembne. Narodi so izgubili večino njihove suverenosti, politiki pa so izgubili

svojo zmožnost, da bi vplivali na dogodke. Ni presenetljivo, da nihče več ne spoštuje političnih voditeljev oziroma, da ljudi ne zanima preveč kaj voditelji govorijo. Radikalci menijo, da je obdobje nacionalne države minilo, narodi pa so postali fikcija. Skeptiki menijo, da je ideja globalizacije ideologija, ki so jo izumili tisti, ki se zavzemajo za prosti trg, to pa so tisti, ki želijo odstraniti državo blaginje in zmanjšati državne izdatke. (glej Giddens, 1999: 7-9) Vendar pa je Giddens tudi kritičen do teh dveh skupin, saj oboji globalizacijo obravnavajo le na ekonomskem področju. Giddens pravi: »To je napaka. Globalizacija je politična, tehnološka in kulturna, pa tudi ekonomska. Najbolj pa je na globalizacijo vplival razvoj komunikacijskih sistemov konec 60 let« (Giddens, 1999: 10).

Akademiki nas prepričujejo, da je globalizacija nekaj novega, nekaj kar se je začelo dogajati pred kratkim. Vendar pa, ob upoštevanju dejstva, da lovke globalizacije dotičejo različna področja naših življenj, lahko rečemo, da ima vsako zabeleženo obdobje zgodovine sledi nekakšne globalizacije. V vsakem obdobju je namreč obstajalo nekaj kar je združevalo oziroma povezovalo različne konce sveta med seboj. Vendar pa v tej nalogi o globalizaciji ne bomo tako posploševali. Omejili se bomo v največji meri le na 20. stoletje, saj je to nedavno preteklo obdobje proizvedlo največ najrazličnejših novosti. Ena najveličastnejših in zelo pomembnih novosti, ki jo je potrebno omeniti za potrebe moje naloge je vsekakor razvoj informacijske tehnologije in množičnih medijev.

Vsi smo že slišali za to, da svet postaja »globalna vas«. Ta pojem je že pred desetletji uvedel komunikolog Marshall McLuhan, s tem pa je hotel povedati, da bo zaradi globalne medijske tehnologije svet postal globalna vas (glej Vreg, 2001: 9). »McLuhanova globalna vas (the global village) sta ustvarila predvsem radio in televizija ter telefon in seveda komunikacijski sateliti. Ves svet je postal komunikacijska celota, en sam organizem, kjer ni nobenih meja. Nastalo je množično komuniciranje in množično občinstvo. Omogočeno je bilo množično širjenje informacij, idej, politične propagande in oglasov«. (Vreg, 2001: 12). Konec devetnajstega in celo dvajseto stoletje lahko poimenujemo kot obdobje pomembnih odkritij, ki so svet naredila manjši in dostopnejši¹⁰. K temu je v največji meri pripomogel razvoj informacijske tehnologije, ki je odročne kraje pripeljal vsakemu posamezniku. »Do večine revolucionarnih odkritij moderne dobe z zgodnjimi spoznanji o atomski energiji vred je prišlo

¹⁰ Čas med izumom in uporabo v industriji oz. izdelavo izdelka za splošno porabo se je silovito skrčil: za fotografijo je bilo potrebno 112 let (1727-1839), telefon 56 let (1820-1876), radio 35 let (1876-1902), radar 15

konec 19. in v začetku 20. stoletja. Človeški um je na nekaterih področjih daleč presegel dotedanje razvojne stopnje in omogočil človeku, da je užival civilizacijske dosežke iznajdb. Avtomobili, letala, hitre ladje, brezžična telegrafija so povezovali svet in širili obzorje nekoč oddaljenim deželam, hkrati pa jih vleklo v vrtinec svetovnega dogajanja.« (Repe, 1996: 17)

Do veliko odkritij je prišlo kot posledica vlaganj v znanost iz vojaških razlogov, ki so sčasoma prešla tudi v civilno uporabo. »Danes je v Zemljini krožnici že prava gneča, vнемajo se spori zaradi frekvenc. George Orwell je v znamenitem romanu 1984 opisal svet, v katerem bo država s cenzuro, kontrolo informacij in celo sprotnim popravljanjem zgodovine uvedla popoln nadzor nad ljudmi. Najbolj razvite države imajo v rokah 80 odstotkov organizirane obdelave podatkov, 90 odstotkov informacij pride od štirih agencij¹¹.« (Repe, 1996: 275)

Kadar govorimo o globalizaciji torej ne govorimo o nečem novem, svežem o nečem kar se je zgodilo šele v drugi polovici 20. stoletja. »Globalna soodvisnost in zavest o svetu kot celoti se v sodobnosti predstavljata kot stvar kapitalistične sedanjosti. Pa vendar se je prodor evropskega modela začel že pred 17. stoletjem. Trenutna sistemska oblika sveta pa največ dolguje »velikim« desetletjem ob koncu 19. stoletja z razvojem mednarodnih komunikacij, transportnih povezav in konfliktov. V tem času so svojo obliko prevzele narodne države, individuum standardiziranega posameznika, svetovni sistem, družbe in ne nazadnje eno človeštvo. Ti elementi so bili relativizirani: narodne skupnosti in posamezniki večinoma svoj obstoj interpretirajo kot nepopoln del širše celote. V zadnjih desetletjih se počasi izgubljajo tudi tisti okvirji, ki so nacionalnim državam zagotavljali koristenje prednosti suverenosti in kulturne samostojnosti pod varovalom klasične doktrine nacionalizma. A globalna zavest ne sovпада z globalnim konsenzom - globalna vas ni tudi globalna družina (global village, global family).« (Internetni vir 4) Nekateri avtorji pa vseeno vztrajajo pri tem, da »se moramo zato, da bo koncept globalizacije uporaben v sodobnem svetu, nanj obračati kot na novo posebno fazo v svetovni politiki in iz tega sledi, da je globalizacija še posebej povezana s tehnološkim in političnim razvojem po drugi svetovni vojni« (Clark, 1997: 19).

let (1925 –1940), televizijo 12 let (1922-1934), atomsko bombo 6 let (1939-1945), tranzistor 5 let (1948-1953), za integrirano vezje 3 leta (1958-1961). (Repe, 1996: 274)

¹¹ AP – Asociated Press, ZDA; UPI - United press international, ZDA; AFP – Agence France Press, Francija in Reuters, Velika Britanija.

3.2 Človekove pravice v »času« globalizacije

Dejansko bi lahko o samem pojmu globalizacija razpravljali v nedogled. Vendar pa menim, da je napisano dovolj za nek splošni pogled na to kaj bi globalizacija lahko bila in kakšen pomen ima razvoj informacijske tehnologije in množičnih medijev in s tem tudi postopno uveljavljanje pravice do obveščenosti v sodobni mednarodni skupnosti. Za zaključek obravnave globalizacije pa bom prikazala še povezanost pojmov človekove pravice, z omejitvijo predvsem na pravico do obveščenosti, in globalizacije. Povedala sem že, da tako pojem človekove pravice kot pojem globalizacija zavzemata posebno mesto v sodobnem političnem diskurzu. Razlog za to bi lahko iskali v »poenotenju« norm in vrednot v večini sveta k čimer so močno pripomogle tudi mednarodne vladne, predvsem pa nevladne organizacije, ki so se razvile v 20. stoletju. Kot primer naj navedem Organizacijo združenih narodov.

Trenutno je v OZN vključenih 191 držav. Pod okriljem OZN so 10.12.1948 države sprejele Splošno deklaracijo človekovih pravic, ki jo Generalna skupščina razglasa »kot skupen ideal vseh ljudstev in vseh narodov z namenom, da bi vsi organi družbe in vsi posamezniki, vedno v skladu s to Deklaracijo, pri pouku in vzgoji razvijali spoštovanje do teh pravic in svoboščin ter s postopnimi državnimi in mednarodnimi ukrepi zagotovili in zavarovali njihovo splošno in resnično priznanje in spoštovanje, tako med narodi držav članic samih, kakor tudi med ljudstvi ozemelj pod njihovo oblastjo« (glej Internetni vir 5). 19. člen Deklaracije govori naslednje:

Vsakdo ima pravico do svobode mišljenja in izražanja všteti s pravico, da nihče ne sme biti nadlegovan zaradi svojega mišljenja, in pravico, da lahko vsak išče, sprejema in širi informacije in ideje s kakršnimikoli sredstvi in ne glede na meje.

Že v tej Deklaraciji, ki je predstavljena kot skupni ideal vseh ljudstev in narodov, je torej posredno omenjena pravica do obveščenosti.

Svet Evrope je nevladna organizacija katero je ustanovilo 10 držav zahodne Evrope leta 1949. Danes šteje SE 46 članic¹². Slovenija je postala članica leta 1993. Cilj SE je razvijati tesnejšo povezanost med evropskimi državami ter vzpodbujati ekonomski in socialni

¹² Internetni vir 6.

razvoj, izhajajoč iz skupnih duhovnih in moralnih vrednot, na kateri temelji osebna in politična svoboda ter vladavina prava. Zato je SE že v svojem statutu postavil temeljno nalogo: organizirati varstvo in razvoj človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Leta 1950 je SE sprejel Evropsko konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Temeljni namen Konvencije je zavarovati in razvijati vrednote in ideale demokratične družbe, pri čimer nosi odgovornost za varstvo človekovih pravic vsaka država pogodbenica posamezno in kolektivno vse države pogodbenice. (glej Perenič, 2002: 49-53) Konvencija se v 10. členu zavzema za naslednje:

Vsakdo ima pravico do svobodnega izražanja. Ta pravica obsega svobodo mišljenja ter sprejemanja in sporočanja obvestil in idej brez vmešavanja javne oblasti in ne glede na meje. Ta člen ne preprečuje državam, da zahtevajo dovoljenje za delo radijskih, televizijskih in kinematografskih podjetij.

Vseeno pa Vreg (1996: 411) opaža tudi drug vidik omenjene Konvencije:

Evropska konvencija naglaša pravico do svobodnega izražanja, ki obsega svobodo mišljenja ter sprejemanja in sporočanja obvestil brez vmešavanja javne oblasti in ne glede na meje, vendar omogoča državam, da zahtevajo dovoljenje za delo medijev. Konvencija naglaša, da izvrševanje teh svoboščin vključuje tudi dolžnosti in odgovornosti in je zato podvržena pogojem, omejitvam ali kaznim, ki jih določa zakon; te so nujne zaradi varnosti države, njene ozemeljske celovitosti, zaradi javne varnosti, preprečevanja neredov in zločinov itd. Iz tega je razvidno, da konvencija v drugem odstavku tega člena navaja toliko omejitev, da je pravica do svobodnega izražanja in informiranja zelo omejena.

Kot sem že omenila, mora sistem varovanja človekovih pravic znotraj SE delovati najprej na ravni države. Vsaka država članica mora namreč zagotoviti, da lahko vsak posameznik pod njeno jurisdikcijo uživa pravice, navedene v Evropski konvenciji o človekovih pravicah. Po prvotni konvenciji sta bila ustanovljena dva neodvisna organa za nadzor nad uporabo pravic, zajamčenih v Evropski konvenciji o človekovih pravicah: Evropska komisija za človekove pravice in Evropsko sodišče za človekove pravice. Da bi rešili težave vedno večje obremenjenosti teh dveh organov, je bilo leta 1993 odločeno, da se namesto prejšnjega dvostopenjskega sistema ustanovi novo Evropsko sodišče za človekove pravice. Protokol št. 11, s katerim je bila konvencija spremenjena tako, da je omogočila tako

reorganizacijo, je bil leta 1994 dan na voljo za podpis. Novo sodišče s sedežem v Strasbourgju je bilo kot del Sveta Evrope odprto 1. novembra 1998. (Internetni vir 7)

Zaradi vse večje diferenciacije sveta se je predvsem v prejšnjem stoletju, stoletju hitrih in korenitih sprememb, pojavila potreba po ustanavljanju organizacij, ki bodo ščitile interese posameznikov in skupin pa tudi opozarjale na kršenje človekovih pravic. Poleg vladnih organizacij v vsaki nacionalni državi obstaja tudi vrsta nevladnih organizacij, ki so lahko lokalnega pa tudi mednarodnega značaja (npr. Amnesty International, Greenpeace, idr, ...). Za slednje lahko rečemo, da delujejo globalno.

Kot drugi primer človekovih pravic v času globalizacije bi lahko navedla razvoj množičnih medijev in komunikacijske tehnologije, kar je prav tako pripomoglo k relativno boljši obveščenosti. »Nastanek globalnega ekonomskega in političnega prostora so sprožili trije glavni dejavniki: nove informacijske in komunikacijske tehnologije, kompetitivnost in konkurenčnost ter liberalizacija in potrebe trga. (...) Uporaba sodobnih informacijskih tehnologij (interneta, elektronske pošte, prenosnih telefonov in drugih) v profesionalne, industrijske, trgovske, novinarske, propagandne, politične, politično marketinške in druge namene bo strukturno spremenila družbo« (Vreg, 2001: 6). Rečemo lahko, da je bil razvoj tehnologije in množičnih medijev predpogoj za povezovanje sveta in brisanje meja. »Nove tehnologije in elektronski mediji dajejo uporabnikom boljše možnosti za delo, omogočajo dostop do globalne mreže podatkov ter pošiljanje informacij in slik z vseh delov sveta« (Vreg, 2001: 6). Ljudje so končno dobili možnost, da se seznanjajo z novimi kulturami, spoznavajo nove ljudi, dobivajo informacije preko različnih medijev (tiskanih, vizualnih, elektronskih) in kar je največja novost, to lahko storijo iz svoje sobe. Vsak medij je tudi dolžan poročati o dogodkih ažurno, informacije morajo biti preverljive, točne, nezavajajoče. Vse to pa je bilo mogoče vzpostaviti s pomočjo informacijske tehnologije, ki je razvila satelite, preko katerih informacije potujejo po vsem svetu; razvoj telegrafov, telefonov je omogočilo komuniciranje ljudi po različnih kontinentih; ladijski potniški promet (ki je danes aktualen le kot luksuzno potovanje, katerega si lahko privoščijo tisti, ki imajo denar in predvsem čas, kajti čas je danes postal dobrina) je nadomestila letalska industrija, ki je skrajšala čez-oceanska potovanja; internet, ki je bil razvit za potrebe ameriške vojske, pa je tudi spremenil življenje marsikomu, saj je danes s pomočjo interneta mogoče delati doma, možno je pridobivati informacije kadarkoli in o čemerkoli si zaželimo pod pogojem, da imamo računalnik.

4. PRAVICA DO OBVEŠČENOSTI

Najprej poizkusimo definirati pravico do obveščnosti. »Pravica do obveščnosti je bila prvič priznana oziroma formulirana, kot že rečeno, v 19. členu Splošne deklaracije OZN o človekovih pravicah iz leta 1948 in potem vključena v praktično nespremenjenem besedilu še v mednarodni pakt (op. p. Konvencijo) o državljanskih in političnih pravicah iz leta 1966« (Krivic, 1988: 200). Krivic pa v nadaljevanju ugotavlja, da »oba akta pravzaprav ne govorita direktno o »pravici do obveščnosti«, ampak o pravici do iskanja, sprejemanja in širjenja sporočil in idej. Pravica do obveščnosti (pasivna pravica informiranja) je tu torej razdeljena na dve pravici: na pravico, da informacije iščeš sam (neposredno pri virih informacij), in na pravico, da sprejemaš informacije, ki jih kdorkoli razširja (javna občila, sami viri, itd).« (Krivic, 1988: 200-201) Pravica do obveščnosti torej ni opredeljena kot taka, temveč bi lahko rekli, da je prikrito opredeljena v drugi pravici. Iz tega sledi, da je za spoštovanje pravice do obveščnosti odgovoren vsak posameznik, ki naj se ne bi zanašal le na en vir informacij, tudi naj ne bi sto odstotno zaupal vsemu kar sliši ali bere, temveč bi moral biti zmožen preceniti katere informacije so resnične, pomembne, moral bi torej znati ohraniti kritično distanco. »Ko državljan uresniči svojo pravico do obveščnosti, lahko s sodržavljeni konstituira avtonomno javnost, ki ima moč, da razpravlja o akcijah vlade. (...) Pravica do informiranja se sooča z državnimi skrivnostmi, pa naj se te nanašajo na vladne institucije, na notranje ali zunanje zadeve, na posameznike ali na gospodarska podjetja. Koristi ali dobički teh delovanj ne bi smeli biti razlog za blokiranje izvajanja pravice do obveščnosti. Čeprav so nekatere dejavnosti vlade dejansko in povsem normalno vodene tajno (obramba, nacionalna varnost, diplomacija, sodstvo, kriminalistične in druge preiskave), to vlade ne bi smelo napeljevati v znano zgodovinsko izkustvo, da se država zavija v tančico skrivnostnosti.« (Vreg, 1996: 412-13)

Svobode in pravice so vznemirjale človeka že od nekdaj, saj so bile in so še bistvenega pomena za bivanje človeka. Svobodo tiska, kot pravico neločljivo povezano s človekovo svobodo nasproti suverenosti države, so najprej zabeležili v Angliji. Svobodi tiska in govora sta bili svečano vpisani kot osebna pravica človeka skoraj istočasno v Ameriki in Franciji. Svobodo tiska že leta 1776 navaja Deklaracija o pravicah države Virginije, kjer v 12. členu navaja, da je svoboda tiska eden največjih branikov svobode in le despotske vlade jo okujejo v spone. Ustava ZDA iz leta 1787 teh pravic več ne omenja. Prvo dopolnilo ustave iz leta 1791 pa vsebuje določbo, da kongres ne bo izdal nobenega zakona, ki bi omejeval svobodo

govora in tiska. Najbolj znamenita in pogosto citirana pa je razglasitev svobode sporočanja, ki jo vsebuje francoska Deklaracija o pravicah človeka in državljana (26.8.1789), ki v 4. členu razglša svobodo. To načelo prilagaja 11. člen o svobodi izražanja in tiska: »Svobodno sporočanje misli in mnenj je ena izmed najbolj dragocenih človekovih pravic. Vsakdo lahko svobodno govori, piše, tiska, le da je odgovoren za zlorabo te svobode v primerih, ki jih določa zakon« (Terrou v Vreg, 1996: 409- 10). To pomeni, da je oseba, ki sporoča, omejena s svoboščinami in pravicami ljudi o katerih poroča, poleg tega pa mora objavljati resnične in preverjene informacije. »Svoboda misli in mnenja sta torej bili v zgodovini človeštva tisti pravici, ki so ju svečano zapisovali v deklaracije, konvencije, ustave in zakone, hkrati pa ju kovali v verige. O teh pravicah so pisali filozofske traktate, hkrati pa so ju zlorabljali za vladavino nad ljudmi.« (Vreg, 1996: 410)

Današnja pravica do informiranosti je samo medel odsev klasičnih pravic. UNESCO-va deklaracija o pravici do komuniciranja, povsem jasno naglašja, da te človekove pravice ne moremo reducirati le na informiranje sogovornika in javnosti. UNESCO-va deklaracija komuniciranje opredeljuje kot dvostranski proces, v katerem je recipient pripravljen sporočilo sprejeti (razumeti) in se nanj kompetentno odzvati. (glej Vreg, 1996: 411)

Šele praška resolucija št. 2 evropske ministrske konference SE o politiki množičnih medijev (1994) je povsem jasno opredelila novinarske svobode kot človekovo pravico. Ugotovila je, da je svoboda izražanja, ki vključuje tudi svobodo medijev, temeljni pogoj za resnično demokratično družbo.

»Zaradi obstoja in razvoja prave demokracije moramo zahtevati obstoj in krepitev svobodnega, neodvisnega, pluralističnega in odgovornega novinarstva. Ta zahteva odseva v potrebi novinarstva:

- *da informira posameznika o aktivnostih javne moči, kot tudi o aktivnostih zasebnega sektorja ter jim tako omogoči oblikovanje mnenj;*
- *da dovoli tako posameznikom kot skupinam izražanje mnenj, ker tako prispeva, da informira javne in zasebne močnike, kot tudi družbo nasploh o njihovih stališčih;*
- *da izvajanje različnih tipov moči podvrže kontinuirani in kritični preiskavi.»¹³*

(Vreg, 1996: 411)

¹³ Council of Europe, 4th European Ministerial Conference on Mass Media Policy, The Media in a democratic society, Prague, 7-8 December, Resolution No. 2, Journalistic Freedoms and Human Rights, str. 12 do 15.

»Tako se je ta resolucija vendarle približala viziji človeštva o pravici posameznika in javnosti, da mediji omogočijo javnosti kritično razmišljanje o dejavnosti vlad, javnih in zasebnih nosilcev moči in da opravijo nadzorno funkcijo. S tem je tudi »odpravila« omejitve, ki jih je svobodi tiska predpisoval 10. člen Evropske konvencije. Očitno je v Evropi dozorelo spoznanje, da sta tudi danes pravica do obveščenosti, do svobode tiska in pravica dostopa do medijev z velikim črkami zapisani na praporih demokracije, žal pa ju v stvarnosti pogosto pokriva patina duhovnega nasilja in državne represije.« (Vreg, 1996: 411-12)

Vsekakor je potrebno to pravico in spoštovanje pravice do obveščenosti razumeti na več načinov, saj je pravica omejena, če ne z drugo omejitvijo pa s to, da je v medijih prepovedano objavljati nepreverjene informacije, da je potrebno navesti vire, preko katerih sporočevalci podajajo informacijo v javnost, prav tako pa je pomembna prepoved in zakonska omejitev klevetanja, saj ima posameznik, ki čuti, da se mu je z objavo kakšne informacije zgodila krivica, možnost zateči se k pravnim sredstvom proti osebi in mediju, ki je kleveto objavil in s tem tej osebi škodoval.

4.1 Začetki razvoja množičnih medijev

K zagotavljanju pravice do obveščenosti je v veliki meri pripomogel razvoj množičnih medijev. Razvoju množičnih medijev pa je botroval razvoj na področju informacijske tehnologije. Začetki razvoja segajo že v sredino 19. stoletja, ko je Samuel Morse prenesel prvo sporočilo s pomočjo električnega telegrafa in s tem je naznanil novo fazo v zgodovini. Naslednji dramatični zgodovinski dogodek na področju komunikacij je bil razvoj satelita, ki je bil prvič izstreljen leta 1969. Zdaj je nad Zemljo več kot 200 satelitov, vsi pa prenašajo ogromne količine informacij. Prvič je možna takojšnja komunikacija iz enega konca sveta na drugega. Februarja 1999 je Morsova abeceda izginila iz svetovnega odra, saj so jo prenehali uporabljati kot sredstvo sporazumevanja na morju. Zamenjal jo je sistem, ki uporablja satelitsko tehnologijo. Konec 20. stoletja je bil čas razvoja novih elektronskih medijev, ki danes omogočajo obveščanje in komuniciranje med ljudmi iz različnih koncev sveta. Takojšnja elektronska komunikacija pa ni samo način kako bi lahko novice in informacije hitreje prenesli. Obstoj elektronske komunikacije namreč spreminja samo strukturo naših življenj, tako bogatih kot revnih. Doseg medijskih tehnologij raste z vsakim valom inovacij. 40 let je bilo potrebno, da je radio dobil 50 milijonsko občinstvo v ZDA. Prav toliko ljudi je uporabljalo osebne računalnike le 15 let po njihovem odkritju. In potrebna so bila le 4 leta, da je 50 milijonov Američanov redno uporabljalo internet. (glej Giddens, 1999: 10-12) Tudi v

Sloveniji raba interneta vsako leto narašča. Po Eurostat-ovi raziskavi in primerjavi evropskih držav o dostopu do interneta v letih 2004 in 2005 ima v Sloveniji skoraj polovica gospodinjstev dostop do interneta, kar nas uvršča nekje na sredino med vsemi državami v katerih so izvedli raziskavo. Večji delež gospodinjstev z dostopom do interneta v omenjenih letih imajo na primer države kot so: Nizozemska, Luxemburg, Nemčija, Velika Britanija, Finska, Islandija, Norveška. Za nami pa se nahajajo med drugim tudi države kot so Avstrija, Francija, Španija, Italija in vse leta 2004 pridružene države Evropske skupnosti, Turčija, Romunija, Makedonija,... Tudi delež tedenskih uporabnikov interneta je v letu 2005 v primerjavi z 2004 narasel. Tudi tu se Slovenija po deležu tedenskih uporabnikov uvršča nekje v sredino med izbranimi državami, ki so bile vključene v raziskavo. Tu sta pred Slovenijo dve izmed zadnje pridruženih članic EU – Slovaška in Estonija, pred nami je zopet večina držav zahodne in severne Evrope, razen najnovejših članic EU in južno evropskih držav. (Internetni vir 8)

Mediji so danes polni informacij. Poleg specializiranosti posameznih medijev je danes neverjetnega pomena razvoj tehnologije, ki je v naš svet prinesel toliko novosti, da jim povprečni Zemljan že težko sledi. Razvoj interneta je človeku omogočil hiter dostop do informacij. Na internetu namreč obstajajo iskalniki, ki so nam lahko v veliko pomoč pri iskanju specifičnih informacij. In preko uporabe spletnih iskalnikov danes najhitreje pridobimo informacije, seveda pod pogojem, da sledimo razvoju tehnologije, imamo dostop do računalnika in imamo ustrezna znanja za uporabo.

4.1.1 Normativna načela, funkcije in vrste medijev

Ko govorimo o normativnih načelih medijev, govorimo o pravilih, ki so lahko napisana ali pa veljajo kot nek skupen tihi dogovor, lahko rečemo tudi konsenz, med vsem vpletenimi. »Normativna načela so bistvena sestavina družboslovnih teorij, ki so pogosto samo tiho predpostavljena, ne pa eksplicitno zapisana. Tak je tudi primer družbenih funkcij množičnih medijev, ki so v središču komunikoloških teorij od samih raziskovalnih začetkov.« (Splichal, 2001: 29-30) »Sodobni državno-liberalistični in tržni model množičnih medijev temelji na dejstvu, da si medije podreja managerska elita, dominantne politične sile in vladajoča struktura. Kritični in opozicijski mediji so potisnjeni na informacijsko obrobje in zato javnosti le s težavo nudijo alternativni politični diskurz. Nasproti temu modelu je pluralistična paradigma izoblikovala načelo družbene odgovornosti do medijev. Teorija

družbene odgovornosti¹⁴ je nastala kot reakcija na teorijo o popolni svobodi tiska in uveljavljanju svobodnega trga. Pokazalo se je, da evforično izvajanje svobode v medijih in na trgu nista izpolnili vizije o svobodnem tisku, temveč je celo narasla moč politične in ekonomske elite. Pojavile so se enormne koncentracije medijskega kapitala, ki je sčasoma prerasel v kapital transnacionalk. (Vreg, 1996: 420)

Mediji, pa naj bodo to javni, zasebni, korporacijski, ..., ali pa če govorimo o medijih kot o televiziji, radiu ali tiskanih medijih, morajo izpolnjevati številne naloge v odnosu do javnosti. Novinarji morajo nuditi objektivne, verodostojne, preverljive, ažurne informacije, ki temeljijo na resničnih, preverljivih in kredibilnih virih. Tako kot mediji po eni strani služijo vladajočemu razredu za ohranjanje svojih položajev v družbi pa je po drugi strani »nadzorovanje vladnega delovanja ena najpomembnejših funkcij medijev v demokratični družbi« (Ferfila, 2000: 903).

Naj na tem mestu spregovorim tudi o javnosti, kateri so posredovane informacije namenjene. Za sodobne pravne države z liberalnim modelom političnega komuniciranja je značilno, da temeljijo na ideji o samostojni, avtonomni, kritični javnosti, ki nastane kot rezultat polarizacije med državo in družbo. Javna sfera je področje izvrševanja državne oblasti, zasebna sfera pa je področje oblikovanja in izražanja javnega mnenja. Javnost ima pravico in dolžnost, da kritično razmišlja in razpravlja o dejavnostih državne oblasti in se tako institucionalizira kot načelo javnega nadzora, kot izvor ljudske volje in zakonodaje in poskuša doseči oblikovanje javnega mnenja kot družbenega konsenza o javnih zadevah. Politična javnost lahko nastane šele, ko se razvije omenjena komunikacijska sfera. (glej Vreg, 1996: 412)

Tako kot ima vse izumljeno in vse dano svoje točno določene funkcije, prav tako imajo pomembne funkcije, ki opravičujejo svoj obstoj, tudi mediji. Brez medijev bi bila javnost neobveščena, po drugi strani pa je danes v medijskem prostoru vse bolj prisoten in pereč problem prezasičenosti z informacijami. Idejo o »univerzalnih funkcijah« komuniciranja in medijev najdemo v mnogih zgodnjih teorijah medijev. V znameniti razpravi iz leta 1948 je Harold D. Lasswell zapisal, da v družbi obstajajo tri univerzalne funkcije

¹⁴ Teorija družbene odgovornosti skuša združiti neodvisnost medijev z njihovo odgovornostjo do družbe. Mediji morajo sprejeti obveznosti, ki jih imajo do družbe zlasti glede uresničevanja demokratične politike in kulture. Vzpostaviti morajo visoke profesionalne standarde informiranja, resničnosti, točnosti, objektivnosti in uravnoveženosti. Delovati morajo v okviru zakona in uveljavljenih institucij. Izogibati se morajo vsemu, kar bi lahko vzpodbujalo kriminal, nasilje ali nered, kar bi žalilo manjšinske skupine. Odsevati morajo pluralistično raznolikost družbe in omogočiti pravico dostopa do medijev in pravico odgovora. Medijsko lastništvo ni zasebna zadeva, marveč služba javnosti. (Vreg, 1996: 420)

komuniciranja – nadzorovanje okolja, povezovanje delov družbe in prenos kulturne dediščine – ki imajo analogije v vsaki »življenjski entiteti«. V drugi znani razpravi iz iste knjige sta Paul F. Lazarsfeld in Robert K. Merton razlikovala med »družbenimi funkcijami« (podeljevanje statusa, uveljavljanje družbenih norm) in uspalno »disfunkcijo« (1948/1971: 560). Obe vrsti funkcij sta štela za univerzalne, ker jih je mogoče pripisati množičnim medijem zaradi njihovega »golega obstoja« in torej niso odvisne od »različnih sistemov lastnine in nadzora«. Peterson, Jensen in Revers (1965) so bili med prvimi, ki so spoznali, da funkcije medijev niso del »naravne eksistence«, ampak izhajajo iz določenih »teoretskih predpostavk«. Opredelili so šest družbenih funkcij tiska v okviru »libertarne teorije« - razsvetljevanje javnosti, storitve za politični sistem, varovanje civilnih svoboščin, ustvarjanje dobička, storitve za gospodarski sistem in zagotavljanje razvedrila. Nasprotno pa teorija družbene odgovornosti pripisuje množičnim medijem funkcije kot obveznosti, ki izvirajo iz njihove ustavno zagotovljene svobode. Tako sicer sprejema tradicionalne funkcije, ki jih določa libertarna teorija, vendar jih hierarhično razvršča: storitve za gospodarski sistem, zagotavljanje razvedrila in ustvarjanje dobička morajo biti podrejeni višjim ciljem in nalogam – razsvetljevanju javnosti in spodbujanju demokratičnih procesov (glej Splichal, 2001: 29-30).

Mediji v sodobni družbi so kratko-malo nepogrešljivi. Verša (1996: 7) o tem meni naslednje:

Zaradi funkcij, ki jih imajo, so mediji pomemben dejavnik sooblikovanja družbe. Vpliv nad mediji in njihovimi vsebinami pomeni upravljanje z enim od virov družbene moči. Družbena moč je običajno neenakomerno razporejena in je pogosto kumulativna: tisti, ki imajo politično ali ekonomsko moč, imajo hkrati tudi vpliv nad mediji. Proizvajanje medijskih vsebin, ki bodo opravičevale podrejen položaj vseh tistih, ki so izključeni iz razpolaganja z mediji, je učinkovit mehanizem ohranjanja njihovih privilegiranih položajev.

Današnji mreži medijev ustreza analogija »psi čuvaji«¹⁵, saj poleg podajanja informacij javnosti tudi nadzirajo širšo družbo, ne smemo pa pozabiti, da tudi medije nekdo nadzira. »Imanentna funkcija medijev je javni nadzor nad vso dejavnostjo v družbi. Ta

¹⁵ »Leta 1932 je Paul Nizan, da bi razkrinkal filozofijo, ki je pod goro velikih konceptov hotela prikriti, da sodeluje z »nečisto aktualnostjo svojega časa«, napisal kratek esej z naslovom *Psi čuvaji*. Danes tisti, ki prikrivajo, bolj pogosto uporabljajo maskerko in mikrofonski kot pa govorniški oder. So režiserji notranje in

funkcija je usmerjena na kritiko in nadzor vlade, njenih ministrstev, parlamenta in poslancev, vladajočih in opozicijskih skupin, političnih strank in sindikatov, gospodarstva in ekonomske elite, družbenih dejavnosti in vseh javnih delavcev.« (Vreg, 1996: 418) Dolžnost medijev je, da osvetlijo različne, tudi morda za nekatere neprijetne dele širše družbene stvarnosti, ki so morda z namenom prikriti. Res je, da obstajajo tudi določene omejitve za poročevalce, kot na primer preverjenost resničnosti informacij in preverljivost le-teh, ali pa izogibanje objav laži ali informacij, ki bi onečastile ali žalile posameznike, ker seveda v demokratičnih pravnih državah obstajajo tudi sredstva in mehanizmi preko katerih lahko posamezniki postopajo proti tistim, ki objavljajo informacije, ki bi žalile njihovo dobro ime. »Mediji z razgrinjanjem družbene patologije nimajo moči, da bi izvajali sankcije; z javnim žigosanjem pa lahko sprožijo raznovrstne sankcije (preiskave, sodne postopke, zamenjave političnih, ekonomskih in drugih voditeljev, odstopi ministrov in podobno). Javni kritiki izpostavijo tisto, kar oblast skriva oziroma zavija v tančico tajnosti (privilegiji državne birokracije, politična korupcija, podkupovanje državnih ali strankinih voditeljev, malverzacije (zlorabe položaja, goljufije), poceni nakupi hiš, zemljišč, podjetij, sodelovanje z mafijo, likvidacije opozicijskih voditeljev, nepotizem voditeljev).« (Vreg, 1996: 418)

Mediji so postali pomemben vir informacij tako o dogajanju v naši najbližji okolici kot tudi o dogodkih po svetu. »Postindustrijska, informacijska družba temelji na kroženju informacij, množični mediji pa so največji in najvplivnejši mehanizem njihovega razširjanja. Pogosto slišimo, da so mediji naše okno v svet in da so ogledalo resničnega življenja. Vendar že nekoliko kritičnejši pogled pokaže, da množični mediji niso samo ogledalo: kot element, vpet v sistem družbenih odnosov, imajo tudi moč razlagati in sooblikovati stvarnost.« (Verša, 1996: 5)

Govorili smo že o prezasičenosti z informacijam v medijskih hišah, zato mora med vsemi informacijami nekdo narediti selekcijo in izbrati katere informacije bodo vzbudile dovolj zanimanja pri javnosti, ki bodo aktualne, takšne informacije, ki bodo pritegnile čim večji krog javnosti. »V omejenem času in prostoru, ki jim je na razpolago, lahko mediji prikažejo smo del obilice dogodkov iz resničnega sveta. Medijske slike so samo izrez iz kompleksne realnosti. Kateri izrezi bodo izbrani, kakšen pomen bodo dobili in v kakšna razmerja bodo postavljeni, je odvisno od tistih, ki medije nadzorujejo, in od tistih, ki jih neposredno oblikujejo. Mediji lahko predelujejo dejanske dogodke in osebe in iz njih

zunanje družbene in politične realnosti, ki vse po vrsti razobličijo. Varujejo interese gospodarjev sveta. So novi psi čuvaji.« (Halimi, 2003:11)

konstruirajo novo, medijsko stvarnost. Tako oblikovana medijska sporočila imajo namen vplivati na gledalčevo, poslušalčevo ali bralčevo mnenje, vrednote, stališča in končno na njegovo praktično ravnanje. Zato ne moremo trditi, da mediji preprosto odslikavajo stvarnost, temveč jo tudi interpretirajo in oblikujejo. Čeprav o poteku tega procesa ni enotnega mnenja, je nesporno, da oglasi usmerjajo naše potrošniške navade, da o informacijah, ki nam jih mediji zamolčijo, ne moremo soditi in da večina ljudi verjame medijskim zgodbam, čeprav jih ne more preveriti.« (Verša, 1996: 7)

Vloga novinarjev v današnjem času je dvolična, ambivalentna. Brez novinarjev ni prispevkov, po drugi strani pa morajo vsi potencialni prispevki skozi določeno sito, tj. ponavadi skozi roke odgovornih urednikov, kateri potem izberejo tiste prispevke, ki jih bo njihov medij objavil. Marsikateri novinar bo v želji po uspehu pisal le takšne članke in pripravljaj takšne prispevke, ki bodo v skladu z urednikovim mišljenjem, samo da bodo njegovi prispevki objavljeni, nek drug novinar, pa zna biti prav zaradi tega, ker bo morda bolj kritično podajal aktualne informacije, prikrajšan za objavo svojega prispevka oziroma članka. Pojavlja se torej vprašanje o neodvisnosti in svobodi novinarjev in o tem Halimi (2003:13-14) razmišlja takole:

Vplivnim novinarjem je všeč, če opazimo njihove dosežke. Ko se zmanjša število člankov, razkritij, portretov in intervjujev, vzamejo v roke pero, se razneženi postavijo na oder, opisujejo svoje zmage in razočaranja, skrivnosti, ki so jim jih zaupali Veliki tega sveta, in redke trenutke dogodivščin in vojne v mirnem in zapečkarskem življenju. Žanr je znan: včasih pride na dan korektno narejeno delo, ki ga je res napisal tisti, ki se pod njim podpiše. Vendar je žanr tudi varljiv. Tisti, ki imajo zares moč, je v tisku ne razkrijejo. (...) Cenzura je veliko bolj učinkovita, kadar se ji ni treba oglašati, kadar so interesi gospodarja čudežno enaki interesom »informacije«.

V informacijski družbi je namreč informacija postala produkt, ki ga je za določeno ceno mogoče prodati, ko pa je enkrat informacija v lasti nekoga, pa sme lastnik z njo početi kar želi. Lahko informacijo objavi ali pa zamolči.

Mediji so med seboj po lastništvu in načinu upravljanja drugačni. Lahko so korporacijski¹⁶, državni (RTVS¹⁷), zasebni, lokalni. »Procesi globalizacije so okrepili

¹⁶ Korporacija mora za svoj obstoj imeti razvito mrežo produkcije in distribucije določenega produkta. Ta produkt bo najlažje dostopen najširšim množicam – kar je cilj medijskih korporacij, če bo korporacija imela možnost sodelovati pri celotnem procesu od proizvodnje, kontrole pa do končnega oglaševanja določenega

nastanek in dominacijo globalnega kapitala in globalnih političnih in ekonomskih elit. Na konstituiranje informacijskega področja in konstrukcijo globalnega medijskega diskurza vplivajo lastniki medijev, ki so ponavadi tudi solastniki različnih industrijskih, naftnih ali transportnih korporacij in zasledujejo svoje kapitalske interese. Kapitalski, politični in državni upravljavci z mediji skušajo skupinske (ali lastne) interese prikazati kot obče in skupne. Manipulacija z javnostjo (in z državljani) se pogosto zakriva z vseobčimi standardi, normami in vrednotami (pogosto tudi z načeli Združenih narodov o človekovih pravicah)«. (Vreg, 2001: 7) Mediji so torej neke vrste kanali v rokah najmočnejših in najvidnejših predstavnikov določene družbe za manipulacijo z množicami, pa naj bo to z dobrimi ali s slabimi nameni. Najpomembnejše je, da je javnosti informacija prikazana, kot da je o njej že sprejeto neko splošno mnenje, posamezniki iz množice pa potem tudi lažje sprejmejo neko informacijo, čeprav je mogoče v nasprotju z mnenjem tega istega posameznika. Medijske korporacije dobro opredeli Vreg: »Korporacije in transnacionalke so nakopičile tolikšne kapacitete znanja in pameti, da družbena uporaba tega znanja vedno bolj dominira nad starimi oblikami organizacije – tudi nad tistimi, ki so tradicionalno bile odgovornost vlad. (...) V nastajajoči informacijski družbi so se mogočne transnacionalke spremenile v »družbene možgane«, ki s svojim »živčnim« omrežjem obvladujejo vse (socialne, politične, komunikacijske in kulturne) organe družbenega organizma. Krepi in razrašča se informacijski, zlasti internetski globalni kapital.« (Vreg, 2001: 7)

V sodobnih državah lahko obstajajo javna in zasebna občila. Javna ali državna občila so neposredno pod nadzorom strankarskega establišmenta. Tisti del političnega establišmenta, ki je trenutno na oblasti ima pri nadzoru sicer vrsto prednosti. Pri javnih občilih, ki naj bi

produkta, na način, ki bo privabljal množice, korporaciji pa prinesel čim večji zaslužek. »Finančnemu in ideološkemu nadzoru korporacije nič ne uide: knjižno uspešnico, ki jo je tiskala »hišna« založba, prodajajo v lastnih knjigarnah, po zgodbi posnamejo film v lastnem studiu in ga razpošljejo v lastne kinodvorane. Medtem ko »domači« časopisi, radijske in televizijske postaje z ustvarjalci filma in pisateljem delajo intervjuje in skrbijo za nenehno publiciteto tudi z rolanjem filmske glasbe, ki je medtem že izšla na ploščah in kasetah »domače« glasbene firme, pa skozi vse komunikacijske kanale korporacije kar frčijo reklame za igračke, majice, obeske za ključke in drugo drobnarijo z glavnimi junaki filma, ki prinašajo še dodaten zaslužek.« (Debeljak, 1993: 803)

¹⁷ RTV Slovenija je javna, neprofitna radiofuzna organizacija, ki opravlja radijsko in televizijsko dejavnost in druge dejavnosti zaradi zadovoljevanja z zakonom določenih družbenih potreb, opredeljuje pa jo posebni zakon Republike Slovenije. RTV Slovenija je torej javnopravna ustanova po občih evropskih standardih. Ni edina, je pa največja javna radijska in televizijska ustanova v Sloveniji in edini radiofuzni zavod nacionalnega pomena. V zameno za pravico financiranja iz naročnine, ki pomeni največ 65% celotnega prihodka (ostalo je prihodek iz komercialne dejavnosti), je dolžna ponujati vsestranske programe, spodbujati kulturno ustvarjalnost in identiteto, oblikovati in predvajati programe za vse vrste ciljnih publik in manjšin, zagotavljati regionalno uravnoteženost in medijski eksperiment - vse to pa z lastno produkcijo in obveznim pritegovanjem samostojnih produkcijskih skupin ter čedalje večjim krogom zunanjih sodelavcev (Internetni vir 9)

skrbela, da se slišijo vsi glasovi, uveljavljajo vsi pogledi, politični establišment s pomočjo državnih vzvodov poskrbi, da se sliši samo njegov glas in ohranja njegov monopol. Zasebna občila pa so zlasti komercialna in strežejo pričakovanjem občinstva. (glej Močnik 2003: 136-37) Tako javni kot zasebni mediji so odgovorni najprej lastnikom. Zasebni mediji objavljajo sporočila, ki bodo pritegnila čim večji krog občinstva in posledično čim večji dobiček, medtem ko so javni mediji, katerih lastnik je država in jim obstoj, npr. s plačevanjem naročnin, omogočajo državljanom posamezne države, zavezani najširšemu občinstvu v državi, kar pomeni, da mora tak medij objavljati najrazličnejše informacije in s tem zadostiti vsem, ki morajo plačevati naročnino.

4.1.2 Regulacija medijev

Tudi za množične medije je potrebna regulacija, za katero v prvi vrsti poskrbi država z zakoni. Regulacija medijev v sodobni družbi je izrednega pomena, saj onemogoča prav vsakemu, ki je v službi informacij, da bi se okoriščal na račun drugih ljudi v smislu objavljanja informacij, ki bi lahko škodovala ugledu posameznikov ali pa bile neresnične. Pravna država mora namreč poleg zaščite poročevalcev in pravice do obveščenosti, zaščititi tudi občinstvo oziroma javnost, ki te informacije prejema. »Vprašanje regulacije medijev je prišlo v središče teoretskih in praktično-političnih razprav zaradi njihovih vse večjih (ne)posrednih in dolgoročnih posledic za posameznike in družbe. Splošna ideja regulacije ima korenine v Dewyevem pojmovanju javnosti, ki temelji na potrebi po regulaciji oddaljenih in dolgoročnih posledic človeških transakcij.« (Splichal, 2001: 42)

Ker je medijski trg vse večji, je potrebno paziti, da zakoni in predpisi delujejo v dobro vseh, ki na njem nastopajo, da imajo poročevalci pravico do obveščanja javnosti in da ima javnost pravico do obveščenosti. »Temeljni problem regulacije medijev je, kako doseči ravnovesje med vsemi različnimi akterji, ki so oz. naj bi bili vključeni v množično komuniciranje v družbi. Družba kot celota naj bi nadzorovala medije, ne pa katerikoli posamični del družbe. Moč ekonomskih in političnih akterjev mora biti omejena, da bi obvarovali in povečali avtonomijo medijev in preprečili koalicije med mediji, državo in kapitalom, ki gredo na škodo javnosti. Regulacija naj bi tudi spodbujala povečevanje posameznikovega znanja in odpirala vrata v sfero javnosti skupinam, ki nimajo dostopa do parlamentarnih institucij. Povečevanje skupne moči posameznikov z razvijanjem »komunikativne moči« naj bi široko odprlo možnosti učinkovitega družbenega komuniciranja in javne rabe človekovega uma«. (Splichal, 2001: 41) Vseeno pa je realnost na področju medijev in njihove regulacije žal zelo drugačna. Strokovnjaki na področju medijev že dolgo

opozarjajo, da medije nadzirajo lastniki in upravljavci velikih podjetij, ki so hkrati njihovi največji oglaševalci, pa lastniki oglaševalskih agencij, ki kupujejo in prodajajo oglaševalski prostor v medijih, in predsedniki uprav največjih slovenskih podjetij (ki so večinoma v državni lasti) ter skriti zastopniki političnih interesov (glej Hrvatin-Bašič, 2004: 50).

Konec 20. stoletja so množični mediji z novimi tehnologijami uspeli približati probleme svetovne družbe posameznim lokalni skupnostim. »Družbene spremembe, ki jih prinaša zbliževanje informacijske in komunikacijske tehnologije, ter ekonomska, politična in kulturna globalizacija, zahtevajo drugačno socio-kulturno regulacijo, ki bo udejanjila univerzalno načelo publicitete. Potrebne so reforme v politični, ekonomski in družbeni regulaciji, ki bodo državljanom omogočile dostop do sfere javnosti. Temelji takih reform so lahko le generična človeška pravica do komuniciranja, delitev dela in načelo sodelovanja – v nasprotju z načelom ekonomske in politične konkurence, delitve oblasti in svobode tiska«. (Splichal, 2001: 45) Tako kot ima sleherni državljan določene države pravico do dostopa do želenih informacij in je lahko z uresničevanjem le-te tudi zadovoljivo in nepristransko obveščen, prav tako imajo pravico ne prejemanja prav vsake vsebine tudi drugi posamezniki, ki jih recimo določene vsebine ne zanimajo. Na primer, starši se zavzemajo, da njihovi otroci ne bi spremljali nasilnih vsebin na kateremkoli aktualnem mediju, zato naj bi država regulirala medije do te mere, da spornih ali neprimernih vsebin ne bi objavljali v npr. času, ki je predviden za otroški program na televiziji ali v tiskanih medijih, ki so namenjeni otroški populaciji.

4.2 Slovenski medijski prostor

Republika Slovenija je med mlajšimi državami v svetu. Za obdobje pred osamosvojitvijo Slovenije je značilno, da je bil medijski prostor v SFRJ dokaj zaprt, po drugi strani pa tudi transparenten. Točno se je vedelo kakšne informacije se lahko objavljajo in kdo jih objavlja, vedelo se je kaj lahko pride v javnost in kaj ne. Po drugi svetovni vojni in kmalu po prevzemu oblasti komunistične partije, so se za takratne intelektualne in medijske kroge začeli drugačni časi. Če so bile v takratnih medijih objavljene kakršne koli novice ali članki, ki so govorili proti oblasti, so bile proglašene za sovražno propagando, njihovi avtorji pa so bili obsojeni na zapor. Intelektualci in drugače misleči namreč v družbi niso bili zaželeni. Pirjevec (1995:351) ugotavlja naslednje:

Komunistična partija je okrepila ofenzivo proti neodvisnim intelektualcem, češ da mora biti samoupravna kultura namenjena množicam in ne elitam in da mora vsako ustvarjalnost spremljati tudi čut za družbeno odgovornost. Da bi to zagotovili, so razumnike podredili cenzuram vseh vrst in skrbno pazili, da ne bi prišla v javnost nobena nepravoverna misel. Plenum CK ZKJ je 25. februarja 1975 celo izdelal ideološki kodeks v devetih točkah, ki naj bi uravnaval intelektualno delo. Takšna togost je še poglobila razkol med inteligenco in režimom, kar ni napovedovalo nič dobrega, saj so bili razumniki že po tradiciji nadvse občutljiv barometer družbenega počutja. Toda na vrhu se tega niso hoteli zavedati, temveč so vztrajali v svoji poudarjeni nadutosti. (...) Svoboda misli in besede je bila torej ožigosana kot napad na ustaljeni red in na partijsko interpretacijo obstoječega. To pomeni, da je vsakdo, ki mu je bil tuj konformizem, zlahka prišel v konflikt z režimom.

Obstajali so sicer nacionalni mediji v posameznih republikah, financirali pa so se iz državnih virov kar je takrat pomenilo, da so lahko objavljena sporočila, ki ne govorijo ničesar proti vladi. Po Titovi smrti in s poglobljanjem gospodarske krize na ozemlju SFRJ pa so se zopet angažirali intelektualci. »Nemir med vodilnimi v ZK je še povečalo vrenje med intelektualci, ki so začeli osvetljevati takšne še do včerajšnje tabuje kot je bil na primer Goli otok. Toda jugoslovanska inteligenca ni samo odkrivala partijske preteklosti, temveč je vedno pogosteje zahtevala tudi svobodo govora in politično amnestijo, ter se pri tem povsem v skladu z ustavo zatekala k peticijam, naslovljenim na oblasti. V Sloveniji na Hrvaškem in v Srbiji se jih je že jeseni 1980 sprožilo za pravi plaz, a jih politični vrh ni sprejel kot pobudo k dialogu, temveč kot grožnjo. Stane Dolanc, član predsedstva CK ZKJ je podpisnike teh zahtev (...) razglasil za konservativce in prijatelje Zahoda, ki hočejo spremeniti jugoslovanski družbeni red.« (Pirjevec, 1995: 360) Seveda niti te peticije niso kaj dosti pomagale intelektualcem, saj je znano, da so tudi v osemdesetih letih, vse do razpada SFRJ, zaprli še veliko posameznikov obsojenih širjenja takoimenovane sovražne propagande. Vseeno pa »kljub jasnim opozorilom, da režim ne bo dopuščal nikakršnega oporečništva, intelektualci niso imeli več namena molčati. V tem smislu je imela osvobajajoče posledice odločitev tiska aprila 1981, da pretrga molk o dogodkih na Kosovu. Ko je bila načeta ta prepovedana tema, so prišli na vrsto tudi drugi žgoči problemi, predvsem tisti o gospodarski krizi, ki jih niso več označevali z evfemistično besedo »težave«. Oblasti so v odgovor obtožile novinarje, češ da so med njimi prevladovale malomeščanske, liberalistične težnje, sovražne režimu«... (Pirjevec 1995: 365)

»Medtem je v Sloveniji napredoval proces liberalizacije, ki se je začel po Titovi smrti. Samo mesec dni po njegovem pogrebu je skupina vidnih intelektualcev, z namenom, da se premosti »kulturni zastoj« zadnjih let, vložila prošnjo za izdajanje mesečnika s preprostim naslovom *Nova revija*. Šlo je za prvi poskus alternativnega tiska, (...). Nova revija je kmalu razgibala intelektualno in politično življenje v Sloveniji, izkoriščujoč vzdušje tolerantnosti, ki so ga nekateri ljudje na oblasti znali uveljaviti; kmalu so se ji pridružili drugi, še bolj agresivni, v glavnem mladinski listi - Tribuna, Katedra, Mladina«. (Pirjevec 1995: 369)

Po osamosvojitvi Republike Slovenije je v novi, mladi državi prišlo do pluralizacije medijskega prostora. Temu je botrovala svobodna, liberalna politika države, ki temelji na pravu in na ustavi, v kateri so opredeljene pravice, ki so v dejanskem življenju priznane in se tudi izvajajo, omejene pa so le s pravicami drugih posameznikov. Z osamosvojitvijo Slovenije je prišlo do pomembnih sprememb tudi na področju medijev, saj je medijski prostor postal kompleksnejši, od prej le nacionalnega medija, ki ga je nadzirala in financirala država, je zdaj prišlo do pluralizacije medijskega prostora. »Vanj so vstopili novi mediji; nekateri z državno finančno podporo, kot časopis Slovenec, drugi večinoma ustanovljeni z domačim, zasebnim kapitalom, kot Kanal A. Nekako sočasno so se na strehah slovenskih domov začele pojavljati antene za sprejem tujih satelitskih programov - tako je slovenski medijski okvir nenadoma dobil svetovne dimenzije. Kot novo komunikacijsko ožilje so se po vsej deželi začele širiti kabelske televizijske mreže. Na trgu tiskanih medijev se je pojavila skoraj nepregledna množica novih specializiranih revij. Po letu 1993 so v iskanju novih trgov k nam vkorakali tuj kapital in z njim povezani interesi; izhajati je začel časopis Republika, nekaj kasneje pa je začela oddajati televizijska postaja POP TV.« (Verša, 1996: 7-8)

Vse to kaže na demokratizacijo družbe in pluralizacijo na področju medijev in njihovih vsebin, saj lahko danes vsakdo dobi kakršnekoli informacije, lahko bi rekli, kjerkoli mu srce poželi. »V tako strukturiranem medijskem prostoru se mediji pojavljajo kot nosilci najrazličnejših interesov. Nacionalni mediji naj bi bili glasniki pomembnih informacij za državo in njene državljanke in državljane. Zasebni mediji so komercialno naravnani in njihov izključni interes je dobiček od oglaševanja. Medijem pod vplivom ene interesne sfere (predvsem politične) se postavljajo po robu mediji - zagovorniki nasprotnih interesov. Dostopnost tujih medijev pri nas je odprla Sloveniji pota v globalni medijski prostor, na katerega z nacionalne ravni praktično ni mogoče vplivati. Med vse večjim številom medijev v majhnem slovenskem prostoru se povečuje konkurenčni boj, stopnjuje se boj za avditorij in oglasni prostor, vse to pa vpliva na značaj in kvaliteto njihovih vsebin in programov.« (Verša,

1996: 8) Danes so mediji naravnani predvsem k temu, da posredujejo takšne informacije, za katere menijo, da bodo privabile čim večje občinstvo. Problem pa ne predstavlja več to, da kdo ne bi smel poročati o čemer hoče, temveč to, da je medijski prostor zasičen s takšnimi in drugačnimi informacijami, za katere pa ni nujno, da bodo zadovoljile potrebe prejemnikov sporočil. Množični mediji so tudi v Sloveniji postali del sodobnega življenja. Skoraj ga ni trenutka, da ne bi bili priče kakšni vsebini, ki jo posreduje kateri od medijev. Po podatkih Mediane »uporabniki medijev kar osmino dneva (to je tri ure dnevno) posvetijo poslušanju radia; televizija je deležna pozornosti okrog 160 minut dnevno (2 uri in 40 minut); dnevni časopisi dobijo vsega 15 minut dnevne pozornosti; še slabše se godi revijam (tednikom in mesečnikom), ki jim ljudje vsak dan v povprečju namenijo vsega 6 minut. Spremenila se je tudi časovna razporeditev, kdaj se ljudje posvečajo posameznim medijem. Poslušanje radia se tako vse bolj pomika proti jutru in dopoldnevu. Svoj vrh doseže, kot ugotavlja Krišelj (1994) okoli 16 ure, medtem ko se nato poveča gledanost televizijskih programov«. (Mediana v Oštir, 2003: 7)

»Še bolj relevantna pa je odgovornost družbe – parlamenta, vlade in sodstva – do množičnih medijev. V Sloveniji smo v obdobju tranzicije zapostavili družbeno odgovornost do medijev oziroma jo strankarsko »parcializirali«. Družbena odgovornost za medijsko razvojno politiko zahteva od države, da vzpostavi določene regulative in normative ter jih zakonsko opredeli. Ni namreč mogoče dopuščati svobodnega trga in anarhičnih deregulacijskih posegov nekaterih zasebnih medijskih mogotcev, ki vidijo v medijih samo dobičkarstvo.« (Vreg, 1996: 420) Ne smemo pa zanemariti niti lastništva medijev, saj je v Sloveniji opazen trend koncentracije lastništva. »Po petnajstih letih tržnega gospodarstva in končanem procesu privatizacije, država še vedno posredno ali neposredno nadzira številne medijske ustanove.« (Hrvatina, 2004: 50)

Glede na to, da je lastništvo medijev vedno bolj koncentrirano v rokah vedno manjšega števila ljudi, in glede na to, da so lastniki medijev, ki izvajajo to koncentracijo, običajno finančni mogotci, ki so hkrati pripadniki elit, je mogoče podvomiti v kakšno posebno kritičnost medijev in njihovo sovražno naravnost do elit. Hrvatina (2004: 89) ugotavlja naslednje:

»Značilnost slovenskega medijskega prostora danes je izjemno velika koncentracija, njena posledica pa je korporativizacija medijskega diskurza – podrejenost medijskih vsebin interesom njihovih lastnikov in največjih oglaševalcev. (...) Biti medijski lastnik pomeni imeti

možnost vplivati na njihovo vsebino in uredniško politiko. Temu vplivu pa se država ne bo zlahka odpovedala. Slovenski splošno-informativni dnevniki imajo na prvi pogled dokaj razpršeno lastniško strukturo. Navidezno veliko število nepovezanih lastnikov je v resnici malo število kapitalsko in upravljavsko povezanih oseb. Lastniki enega časopisa sedijo v nadzornih svetih drugih časopisov. Medije tako nadzirajo lastniki in upravljavci velikih podjetij, ki so hkrati njihovi največji oglaševalci; lastniki oglaševalskih organizacij, ki kupujejo in prodajajo oglaševalski prostor v medijih; predsedniki uprav največjih slovenskih podjetij, večinoma v državni lasti; in »skriti« zastopniki političnih interesov. Nadzorniki nadzorujejo same sebe in skrbijo, da so njihovi številni ekonomski in politični interesi zavarovani pred kritičnim novinarskim poročanjem. Vpogled v podatke o članih nadzornih odborov slovenskih podjetij pokaže dejansko koncentracijo moči v rokah majhne skupine posameznikov.«

Javni medij v Republiki Sloveniji je neprofitna radio-televizijska organizacija, katere ustanovitelj je Državni zbor Republike Slovenije in opravlja radijsko in televizijsko dejavnost. Do nedavnega je deloval na podlagi Zakona o RTV Slovenija (Uradni list RS, št. 18/1994), ki je bil sprejet leta 1994 in je bil tudi skladen z obema temeljnima evropskima dokumentoma, ter večih popravkov, ki sta jih sprejela zakonodajalec in Ustavno sodišče Republike Slovenije, da bi zavarovala ali dodatno opredelila javni servis, ter v skladu z Zakonom o medijih iz leta 2001 (Uradni list RS, št. 35/2001).

V starem zakonu o RTV Slovenija (iz leta 1994) so bili med drugim navedeni naslednji členi: upravljanje RTV Slovenija je bilo opredeljeno kot javno; svet RTV Slovenija je štel 25 članov, sestavljen pa je bil po civilno-družbenem modelu. Pet predstavnikov je v svet izvolil državni zbor po proporcionalni zastopanosti političnih strank (pri tem pa svetniki niso mogli biti poslanci oziroma državni funkcionarji), po enega člana sta avtonomno delegirala italijanska in madžarska narodna skupnost, po enega člana pa prav tako avtonomno in brez arbitraže 15 civilno-družbenih organizacij ali ustanov (njihovi predstavniki tudi niso smeli biti poslanci, člani državnega sveta, državni funkcionarji ali člani vodstev političnih strank ali osebe, zaposlene na RTV Slovenija). Tri člane organa so po starem zakonu volili zaposleni v RTV Slovenija s področja informativne, kulturno-umetniške dejavnosti ter tehnike. Skladno z zakonom o javnem servisu je bil Javni zavod RTV Slovenija primoran zagotavljati kakovostne in raznovrstne informativne, kulturne, izobraževalne in razvedrilne vsebine, ustvarjati ter poudarjati in posredovati kulturno-umetniška dela, oddaje za slovenske narodne manjšine v sosednjih državah, izseljence in zdomce. Poleg tega je moral

RTV Slovenija po starem zakonu »spoštovati človekovo osebnost in dostojanstvo, načela nepristranskosti in resničnosti informacij, mnenjskega, svetovnonazorskega in verskega pluralizma ter politične neodvisnosti in avtonomnosti, zagotavljati celovito in nepristransko obveščenost ter svobodo oblikovanja mnenj, promovirati slovensko kulturo, spodbujati kulturno ustvarjalnost in svobodo umetniškega ustvarjanja, izobraževati in razvijati jezikovno kulturo, varovati otroke in mladino pred vsebinami, ki bi lahko škodljivo vplivale na njihov duševni in telesni razvoj. Javni RTV-servis se je financiral iz več virov, in sicer iz RTV-prispevka (v letu 2004 so predstavljali prihodki od RTV-prispevka predstavljali 70,7 odstotka sredstev), iz komercialnih prihodkov (obseg oglaševanja je bil omejen na 12 minut na uro oziroma 9 minut v osrednjem večernem času), drugih komercialnih prihodkov in iz prihodkov od sofinanciranja vlade Republike Slovenije po zakonu o RTV Slovenija. Zavezanci za plačilo RTV-prispevka so bili vsi, ki so imeli radijski ali televizijski sprejemnik na območju Republike Slovenija, kjer so bili zagotovljeni tehnični pogoji za sprejem vsaj enega programa RTV Slovenija. Vseh aktivnih zavezancev za plačilo RTV-prispevka je bilo več kot 600.000. (Glej internetni vir 10)

Na pobudo Sveta delavcev javnega zavoda Radiotelevizija Slovenija o ustavnosti predlaganih sprememb zakona o RTVS iz leta 1994 je Ustavno sodišče maja 2005 odločilo, da je omenjeni zakon v neskladju z Ustavo, »ker ne ureja pravice delavcev zavoda do sodelovanja pri upravljanju zavoda prek sveta delavcev zavoda, temveč predvideva le sodelovanje delavcev v organih zavoda. Zaradi takšne ureditve naj bi bil delavcem zavodov zagotovljen ožji obseg pravic do sodelovanja pri upravljanju kot delavcem v gospodarskih družbah. Za takšno ureditev ni najti razumnih in stvarnih razlogov. S tem naj bi bili kršeni pravici iz 14. in 75. člena Ustave. Ker nepopolna ureditev pravice delavcev zavodov do sodelovanja pri upravljanju dejansko pomeni izključitev te ustavne pravice, naj bi bil kršen tudi drugi odstavek 15. člena Ustave. Ureditev, po kateri je položaj sveta delavcev javnega zavoda Radiotelevizija Slovenija (v nadaljevanju: javni zavod RTVS) odvisen izključno od volje sveta zavoda oziroma njegovega generalnega direktorja kot socialno in ekonomsko močnejše stranke v razmerju, naj bi bila tudi v neskladju z 2. členom Ustave. V neskladju z Ustavo naj bi bil tudi Statut RTVS, ki sicer predvideva svet delavcev javnega zavoda RTVS, vendar ne ureja načina in pogojev za njegovo delovanje, s čimer je onemogočeno njegovo dejansko delovanje in s tem uresničevanje ustavne pravice delavcev do soodločanja.« (Glej internetni vir 11)

Zato je ministrstvo za kulturo začelo s pripravo novega zakona o RTV Slovenija. Novi zakon naj bi na novo uredil med drugim tudi način oblikovanja programskega in nadzornega sveta RTVS ter način financiranja lokalnih radijskih in televizijskih postaj. Na predlagani oziroma sprejeti zakon je Državni svet konec junija 2005 izglasoval odločilni veto. Zato je Državni zbor na julijski seji ponovno glasoval o zakonu in ga »z več kot potrebno absolutno večino ponovno potrdil. Zanj je glasovalo 51 navzočih poslancev, proti zakonu pa je glasovalo 25 opozicijskih poslancev; 31 poslancev LDS in SD je takoj po glasovanju vložilo zahtevo za razpis naknadnega zakonodajnega referenduma,...« (Delić, 2005: 1), ki je bil izpeljan konec septembra 2005. Za opozicijo so bili v zakonu najbolj sporni členi, ki opredeljujejo imenovanje programskega sveta RTV Slovenija. Državni svet pa je imel ob izglasovanju odločilnega veta pomisleke predvsem v tem, da zakon razen splošnega, po katerem morajo biti člani ugledni, ne opredeljuje nobenega drugega merila za imenovanje članov programskega sveta javne televizije. Vlada je nasprotovala tudi temu, da bi državni svet imenoval v svet RTV sedem članov. Zadnji zavrtni predlog državnega sveta pa je bil, da naj bi zakon zagotovil 3 odstotke RTV naročnine posebnim lokalnim in študentskim rtv programom. Po napovedih trenutnega ministra za kulturo Vaska Simonitija naj bi omenjene 3% denarja zanje zagotovili v novem zakonu o medijih, ki je tudi že pripravljen za objavo. (glej Poglajen, 2005: 2)

Kot že prej omenjeno je bil 25. septembra 2005 izveden referendum na katerem smo državljani Slovenije odgovarjali na naslednje referendumsko vprašanje: *»Ali ste za to, da se uveljavi Zakon o Radioteleviziji Slovenija (ZRTVS-1), ki ga je na predlog Vlade Republike Slovenije sprejel Državni zbor Republike Slovenije 15. julija 2005«?* Za¹⁸ uveljavitev zakona se je opredelilo 50,30% volivcev, proti pa je bilo 48,92% volivcev, tako da je bil 25.10. 2005 omenjeni zakon razglašen tudi s strani predsednika države dr. Janeza Drnovška. (glej internetni vir 13)

¹⁸ Izglasovano je bilo torej naslednje: »Vaš glas ZA novi zakon o RTV Slovenija pomeni odločitev: za bolj pester in bolj kvaliteten program javne televizije, za pravico novinarjev do svobodnega poročanja, za bolj varčno poslovanje in za manjši RTV prispevek, za več kulture, dobre zabave in več kvalitetnih informacij, za enaka merila za vse ter za uravnoteženo in profesionalno poročanje, za evropsko primerljiv zakon, ki bo odpravil neustavnost, za ločitev informacije od komentarja, ... (Povzeto po časopisu Za RTV SLO – glasilo predreferendumske kampanje vladajočih strank (SDS, NSi, SLS, DeSUS), september 2005, str. 15). Opozicija pa pravi takole: »Vladni zakon spreminja Radiotelevizijo Slovenije iz javne v vladno, torej omogoča politični nadzor in podreitev javnega zavoda RTV Slovenija. Prek novega načina imenovanja članov nadzornega in programskega sveta ter s povečevanjem pristojnosti generalnega direktorja RTV povečuje vladni nadzor nad upravljanjem in vodenjem RTV Slovenija. Poleg tega omogoča in širi možnosti verske in politične propagande.« (Internetni vir 12)

Najnovejši zakon o RTV Slovenija, ki je bil razglašen konec leta 2005, se v osnovnem poslanstvu ne razlikuje od starega zakona, še vedno je RTV Slovenija javni servis, katerega ustanovitelj je država, financira pa se še vedno v večini iz naročnin, ki jih plačujemo državljani Republike Slovenije. Razlika je v tem, da ima programski svet RTV Slovenija 29 članov (prej 25), dodatni člani programskega sveta pa predstavljajo enega člana, ki ga imenuje Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2 člana, ki ju imenuje predsednik republike na predlog registriranih verskih skupnosti, sprememba pa je tudi pri imenovanju petnajstih članov programskega sveta, ki so jih v prejšnjem zakonu delegirale civilno – družbene organizacije, po novem zakonu jih 16 imenuje Državni zbor Republike Slovenije na predlog gledalcev in poslušalcev, univerz in fakultet ter društev, zvez društev oziroma njihovih organizacij, zlasti s področja umetnosti, kulture, znanosti in novinarstva ter drugih organizacij civilne družbe, razen političnih strank in njihovih organizacijskih oblik. Prav tako je bilo dodanih nekaj novosti na področju programske zasnove po kateri mora javni zavod pripravljati dva nacionalna televizijska programa, tri nacionalne radijske programe, radijske in televizijske programe regionalnih RTV-centrov v Kopru in Mariboru, po en radijski in televizijski program za avtohtono italijansko in madžarsko narodno skupnost ter radijske in televizijske oddaje za romsko etnično skupnost, radijske in televizijske programe za slovenske narodne manjšine v sosednjih državah ter za slovenske izseljence in zdomce, radijske in televizijske programe za tujo javnost ter teletekst, internetni in mobilni portal. Poleg tega mora RTV Slovenija pripravljati tudi poseben nacionalni televizijski program, namenjen neposrednim prenosom in predvajanju posnetkov sej Državnega zbora Republike in njegovih delovnih teles. (glej internetni vir 14)

4.2.1 Pravica do obveščenosti na ozemlju današnje Republike Slovenije

Že v državi SFRJ je ustava zagotavljala pravice v zvezi z obveščenostjo. »Pri nas je že ustava iz leta 1963 v 40. členu dajala občanom pravico »posluževati se sredstev informacij za svoje obveščanje« (...), ustava iz leta 1974 pa je tu naredila še bistven korak naprej. V prvem odstavku 168. člena je namreč občanu zajamčila pravico, »da je obveščen o dogodkih v domovini in po svetu, ki so pomembni za njegovo življenje in delo, in o vprašanjih, pomembnih za skupnost«, nato pa v drugem odstavku to pravico še utrdila z določbo, da morajo »tisk, radio in televizija ter druga sredstva javnega obveščanja in komuniciranja resnično in objektivno obveščati javnost, pa tudi objavljati za javnost pomembna mnenja in obvestila organov, organizacij in občanov«. Tu je treba vsekakor opozoriti, da šele te

formulacije res govore o pravici do obveščenosti v pravem pomenu besede.« (Krivic, 1988: 201-202)

Ustava Republike Slovenije, ki je bila sprejeta 23.12.1991, govori o pravicah svojih državljanov že v členih od 1-13, konkretno pa sta človekovim pravicam in svoboščinam namenjena II (14-65 člen) in III (66-79 člen) poglavje Ustave. Pravica do obveščenosti v slovenski ustavi ni eksplicitno omenjena, saj Ustava republike Slovenije v 39. členu predvideva naslednje:

»Zagotovljena je svoboda izražanja misli, govora in javnega nastopanja, tiska in drugih oblik javnega obveščanja in izražanja. Vsakdo lahko svobodno zbira, sprejema in širi vesti in mnenja.

Vsakdo ima pravico dobiti informacijo javnega značaja, za katero ima v zakonu utemeljen pravni interes, razen v primerih, ki jih določa zakon.«

Ta pravica je v ustavi poimenovana kot svoboda izražanja, vendar pa v omenjenem členu vidimo, da je ta pravica sestavljena iz več delov. Prvi del zajema svobodo govornega, pisnega in drugega izražanja, drugi del predpostavlja svobodo izbire in širjenja informacij in mnenj, tretji del pa predvideva pravico posameznega državljana, da pridobi informacije javnega značaja. Nikjer torej ni omenjena pravica do obveščenosti kot taka. Pri tem si lahko ta člen morebiti razlagamo, kot da mora sodobna demokratična država zagotavljati takšno okolje, ki daje možnost obstoju različnih medijev (tiskanih, radia, televizije, elektronskih). V Sloveniji obstaja javni zavod RTV Slovenije, komercialne radijske in televizijske postaje, različne vrste tiskanih medijev (dnevniki, tedniki, mesečniki z različno tako z »resno« kot z »rumeno« vsebino). Vsak posameznik pa si iz množice medijev, ki so na razpolago, lahko sam izbere tiste medije in vsebine, katere želi. Obveščenost je namreč relativen pojem. Nekoga, ki zanimajo predvsem športne vsebine, bo o le teh odlično obveščen, saj si bo izbral tiste medije, ki vsebujejo športne novice. Spet drugi, tisti, ki jih zanimajo politične vsebine, bodo prebirali in spremljali dogodke s politično vsebino, od teh bodo nekatere zanimali lokalni politični dogodki ali domača politika, druge pa bo bolj zanimala mednarodna politika. Vsak posameznik si bo torej samoiniciativno izbral vsebine, ki ga zanimajo. Pri pravici do obveščenosti gre torej zato, da mora v državi obstajati raznolikost medijev, da lahko posameznik sam izbira informacije, ki ga zanimajo, iz različnih medijev, ter da obstaja možnost, da posameznik pridobi informacije, ki so v njegovem interesu.

V Sloveniji področje obveščanja ureja Zakon o medijih, ki ga je leta 2001 sprejel Državni zbor. Zakon o medijih postavlja okvirje delovanja vsem medijem v naši državi. Zakon je pisan v šestih poglavjih, ima 168 členov in obravnava različna področja povezana z mediji. V uvodnih določbah definira medije, programske vsebine in poudari, da morajo mediji delovati v javnem interesu. V splošnih načelih govori o tem, da morajo slovenski mediji razširjati programske vsebine v slovenskem jeziku oz. prevedene vsebine, prepove spodbujanje k neenakopravnosti in nestrpnosti, prav posebno pozornost pa lahko namenimo 6 členu, ki govori o tem, da dejavnost medijev temelji na svobodi izražanja, nedotakljivosti in varstvu človekove osebnosti in dostojanstva, o svobodnem pretoku informacij in odprtosti medijev za različna mnenja, prepričanja in za raznolike vsebine, na avtonomnosti urednikov, novinarjev in drugih avtorjev pri ustvarjanju programskih vsebin v skladu s programskimi zasnovami in profesionalnimi kodeksi, ter na osebni odgovornosti novinarjev oziroma drugih avtorjev prispevkov in urednikov za posledice njihovega dela. Poleg tega ureja tudi pravice in obveznosti uredništva, novinarjev, določa programske vsebine, podeljuje pravico do popravka ali odgovora v primeru, da je medij zmanjšal ugled neke osebe, državljani imajo tudi pravico do odgovora na objavljeno informacijo. V delu, ki govori o zaščiti pluralnosti in raznovrstnosti medijev (členi 56-63) govori o omejitvi lastništva, omejevanju koncentracije, o nezdružljivosti opravljanja radijske in televizijske dejavnosti. Drugo poglavje zakona o medijih obravnava poleg definicij tudi posebne pravice in obveznosti kot sta pravica do kratkega poročanja in pravica javnosti do spremljanja pomembnejših dogodkov. Ureja tudi področje radijskih in televizijskih programov, predstavi svet za radiodifuzijo, postavi pravila za obstoj nekega medija in dovoljenje za izvajanje. Med drugim zakon predstavi tudi kazenske določbe s katerimi bi kaznovali bodoče kršitelje zakona. (glej Zakon o medijih¹⁹, 2001) Slovenski zakon o medijih je dokaj obširen, saj v 168 členih ureja celoten slovenski medijski prostor. Ne glede na to, da Ustava republike Slovenije vsebuje 39. člen, ki posredno govori o pravici do obveščenosti, pa vsako določilo iz Ustave potrebuje tudi posamezen zakon, ki ta člen konkretizira. Zato smo na področju obveščanja dobili zakon o medijih, ki poskuša urejati zelo raznolika področja, vsa pa so povezana z mediji.

4.3 Medijski prostor v Združenih državah Amerike

Za primerjavo bom predstavila ureditev na področju medijev v ZDA. Naj začnem z ameriško ustavo, s prvim amandmajem, ki se glasi takole: »Kongres ne bo sprejel nikakršnega

¹⁹ Uradni list RS 35/ 2001, str 4017. (internetni vir 15)

zakona (...) ki bi omejeval pravico govora ali tiska» (...)»²⁰«(Bill of Rights, 1791). Ta amandma zagotavlja svobodo izražanja in svobodo tiska. Predstavlja varovalo za vse, ki so vpleteni v medijski in s tem mnenjski diskurz. Vendar pa smemo trditi, da je svoboda izražanja v tem primeru zelo ohlapno opredeljena.

Očetje ameriške ustave in amandmajev so s tem členom želeli omejiti predvsem osrednjo vlado pri uveljavljanju omejitev svobode izražanja v primeru, da bi vlada želela izvajati cenzuro. Vseeno pa je Vrhovno sodišče skozi leta oblikovalo tudi kar nekaj omejitev in izjem v povezavi z zaščito prvega amandmaja. Naj navedem nekaj teh omejitev: klevetanje, poseganje v zasebnost, napeljevanje k nasilju, zavajajoče oglaševanje, kriva prisega. (glej Zelezny, 1993: 53)

Nadzorovanje vladnega delovanja je ena najpomembnejših funkcij medijev v demokratični družbi. »Mediji naj bi bili sposobni in dolžni javnosti posredovati informacije o škodljivem oziroma neprimernem delovanju vlade in njenih uslužbencev« (Ferfila, 2000: 903), vendar pa je v primeru ameriških medijev težko reči, da izpolnjujejo to funkcijo. Temu botrujejo različni razlogi.

1. Skoraj vsi mediji v ZDA so v rokah velikih medijskih korporacij.
2. Večina časopisov in televizijskih postaj dobavlja informacije pri istih virih.
3. Medijskim korporacijam je cilj predvsem ustvarjanje dobička in temu primerno je tudi objavljanje novic, ki bodo temu kriteriju ustrezale.
4. Nezanemarljiv je tudi vpliv lastnikov medijskih hiš, njihovi interesi in politična usmerjenost pri objavljanju člankov in komentarjev. (glej Ferfila, 2000: 904-07)

4.3.1 Pravica do obveščenosti v Združenih državah Amerike

Najhitrejši in najbolj učinkoviti v objavljanju novih, svežih novic so kanali in časopisi, ki so specializirani samo za poročila. Večina časopisnih hiš v ZDA natisne le novice, ki jim jih pošljejo tiskovne agencije. Le malo ameriških časopisov, z izjemo New York Times-a, si lahko privoščijo dopisnike v tujini. Značilno za ameriške medije je, da imajo svoje novinarje le v državah, ki so za Američane najbolj zanimive, zato je pokrivanje mednarodnega področja izrazito nestalno, epizodično. Večji del političnih novic temelji na izjavah državnih uslužbencev in politikov. Časopisni novinar ima običajno eno ali več stalnih mest, kjer pridobiva informacije za svoje pisanje (parlament, policijska postaja). Praviloma pa so to

²⁰ »Congress shall make no law (...) abridging the freedom of speech, or of the press (...)«

uradne vladne in politične ustanove, ki vsak dan sporočijo kaj novega (Bela hiša, Pentagon, Kongres, ameriška ambasada na tujem, zunanji minister). Večina novinarjev svoje zgodbe najraje pobere hitro in poceni na novinarskih konferencah in iz izjav za tisk, ki jih posredujejo politične in druge ustanove. Pionirska študija s tega področja je ugotovila, da so domači in tuji vladni predstavniki bili vir treh četrtin vseh novic v New York Timesu in Washington Postu. Kar 70-90% vseh dnevnopolitičnih zgodb je bilo napisanih v okoliščinah, ki so jih viri novic v znatni meri kontrolirali: tiskovne konference, intervjuji, vnaprej pripravljena sporočila za tisk in uradni zapisniki. Odločitev o tem katere novice se prek medijev pošljejo k občinstvu, je praviloma stvar profesionalne ocene urednikov o tem, koliko je novica vredna. (glej Ferfila, 2000: 908-13)

Omenila sem že, da ameriška vlada v imenu nacionalne varnosti uveljavlja cenzuro v medijih. Predvsem po »usodnem« 11. septembru so prioritete nacionalne varnosti postale veliko bolj zapletene predvsem zaradi nepredvidljivih, nedoločljivih in nejasnih karakteristik mednarodne arene. Nacionalna varnost ZDA je zaupanje velike večine državljanov, da ima država vojaške zmožnosti in učinkovito politiko za preprečevanje nasprotnikom, da bi z uporabo sile preprečevali uresničevanje ameriških nacionalnih interesov. Toda, kaj je to nacionalni interes? Najširše bi nacionalni interes ZDA definirali kot promoviranje ameriških vrednot (pravica do samoodločbe, individualizem, demokracija). V primeru varovanja nacionalne varnosti po 11. septembru je moral predsednik ZDA, za prikaz upravičenosti vojne proti terorizmu, zgraditi politično bazo znotraj vlade, aktivirati ljudstvo in prepričati medije, da so nove politike in strategije varovanja nacionalne varnosti primerne. To pomeni, da je morala sprememba izgledati kot prioriteta nacionalne varnosti, ki mora vključevati minimalno tveganje in visoko prepričanje v uspeh. (glej Sarkesian, 2002: 3-21) Obstaja pa dilema povezana z vlogo medijev in vprašanjem nacionalne varnosti. Po eni strani morajo nekatere varnostne politike biti formulirane in izvedene v okviru zamolčanosti. Po drugi strani pa je poslanstvo medijev direktni izziv tej skrivnostnosti. Poleg tega pa se je v sodobnosti medijska tehnologija drastično spremenila, razvila se je namreč globalna mreža elektronskih, printanih in vizualnih virov informacij, tako da danes težko kaj ostane skrivnost.

Mediji imajo določene naloge v odnosu do javnosti, na te naloge pa vplivajo zadeve nacionalne varnosti in predsednikovanja. Mediji informirajo javnost o dogajanjih v vladi, v državi in v svetu. Prenašajo informacije od političnih voditeljev, znotraj in zunaj vlade, javnosti in političnim akterjem. Medije uporabljajo tudi politični voditelji z namenom

predstavljanja ciljev določenih politik in za testiranje reakcij. S tem igrajo mediji kvazi-uradno vlogo, saj zavedno ali nezavedno, predstavljajo kanal za signaliziranje vladne politike zunanjim nasprotnikom in zaveznikom. (glej Sarkesian, 2002: 215-18) »Dokončne odločitve o tem katere informacije, ki zadevajo nacionalno varnost ali nuklearno varnost, bodo šle v javnost, so pogosto skrite za dejstvom, da vladni eksperti najbolje vedo, kaj naj bi javnost vedela in kaj naj ne bi« (Downing, 1990: 111).

Vloga in funkcije medijev so postale še bolj kompleksne s pojavom raziskovalnega novinarstva in adversarial novinarstva (nasprotujoče novinarstvo). Pri raziskovalnem novinarstvu gre za odkrivanje dejstev in je povezano s predpostavko, da je bila nekje storjena napaka. Nasprotujoče novinarstvo pa predvideva, da je najboljši pristop za nadziranje vladnih uslužbencev, posameznikov in skupin v preiskavi, da jih obravnavajo kot sovražnike. Ta dva pristopa delujeta z namenom izzivanja vladnih uslužbencev in njihovih politik. Tako se mediji pojavljajo kot edini vidni nasprotnik vladni politiki nacionalne varnosti in strategije, lahko bi rekli, da so edini, ki kontrolirajo vladne ekscese. (glej Sarkesian, 2002: 215-18)

Pomembno je tudi poudariti, da predsednik ne more kontrolirati vseh novic povezanih z nacionalno varnostjo in strategijo. Prav tako tudi ne more kontrolirati kaj govorijo medijem člani oddelka za nacionalno varnost. Skriti viri in prepuščanje skritih informacij (leaks) dajejo medijem možnost, da pridobijo dostop do zaupnega materiala. Tudi pripadniki strank v Kongresu lahko medijem dobavljajo informacije s katerimi bi lahko onemogočili izvajanje politik administracije. Kakorkoli že, pa se morajo tudi mediji zavedati odgovornosti objavljanja objektivnih in pravičnih informacij, kot tudi tveganja pri objavljanju zaupnih informacij, ki bi lahko ogrozile interese nacionalne varnosti ZDA. (glej Sarkesian, 2002: 219-20)

4.4 Globalizacija novic

V današnjem svetu množičnih medijev je globalizacija novic vsakodneven pojav. O tem lahko govorimo predvsem po 11. septembru, saj so praktično cel svet obšle informacije o samem dogodku, ki je ZDA in svet dodobra pretresel. V medijih so bile prikazane tudi reakcije sveta na dogodke v ZDA. Glavni ameriški politični akterji so strumno napovedali vojno proti terorizmu, da ne bo pomote, islamskemu terorizmu. Torej, muslimani so postali glavna grožnja svobodnemu (zahodnemu) svetu.

To in podobna sporočila so mediji po napadu podajali v javnost in s tem krepili zavest podobno mislečih, in pa zgražanje tistih, ki so bolj kritični do dogajanj v svetovni politiki. Večina medijev objavi novice, ki jih prejemajo od tiskovnih agencij, torej je vir informacij največkrat omejen. To pa veliko pripomore h globalizaciji novic. Drugi dejavniki, ki pripomorejo h globalizaciji novic pa so satelitski programi, preko katerih novice obkrožijo svet v hipu, dostopnost televizije, radia in računalnika (interneta). Zato je 11. september dober primer za globalizacijo novic. Dogodek je namreč z vso svojo silovitostjo butnil direktno v domove povsod po svetu, s tem pa v zasebnost in intimo tako rekoč vsakega Zemljana. Vsi smo videli vse in vsi smo vse izvedeli. (glej Kuzmanič, 2002: 130) Tudi v slovenskih medijih je bilo polno novic o prej omenjenem dogodku, novice pa so naši mediji povzemali po tujih agencijah, tako, da smo lahko spremljali iste slike in ista sporočila tako v slovenskih informativnih oddajah, na CNN-u, na BBC-ju, na avstrijski, hrvaški, italijanski, in drugih televizijah, kar nas seveda napeljuje na idejo o globalizaciji novic.

Sodobne demokratične države nimajo nič manj cenzure kot druge, npr. nedemokratične države. Dejstvo je, da je cenzura v večini držav uradno in formalno prepovedana, vseeno pa je znano, da noben medij ni imun na cenzuro, kar je značilno tudi za sodobni svet. V ZDA je bilo po 11. septembru prepovedano predvajanje določenih pesmi, pri nas radio Ognjišče ne predvaja pesmi z »žgečkljivo« vsebino zaradi neprimernosti besedil, za televizijo in tiskane medije obstaja določena neformalna, latentna cenzura na področju objave novic, lahko preveč šokantnih za resne medije ali preveč medlih novic za »rumene« medije ali pa preprosto obstaja preveč informacij in nekatere enostavno odpadejo, kar je odvisno najprej od urednikov, pa tudi od lastnikov, članov nadzornih svetov in kapitala.

5. NAMESTO ZAKLJUČKA

Človekove pravice so plod novejšje zgodovine. Pravice so zapisane v različnih konvencijah, v ustavah, v zakonih in so realnost vsake demokratične države in globalne svetovne družbe. Mednarodna skupnost je do danes preživela že marsikatero dogodka, ki so na različne načine kršili različne človekove pravice. Dandanes je pravica do obveščenosti zelo pomembna, če ne celo ena izmed najpomembnejših za slehernega posameznika, saj živimo v informacijski dobi, kjer so informacije postale dobrina. Lahko bi rekli, da je pravica do obveščenosti predpogoj za uresničevanje vseh drugih pravic. Če ljudje niso obveščeni, ne vedo niti katere pravice imajo niti katere pravice so jim bile kršene, ne vedo kaj se dogaja v soseski, v državi, v svetu, in če ne poznajo osrednjih aktualnih dogodkov, potem je težko pričakovati, da bodo vedeli še kaj več kot le to, kar se dogaja za njihovimi domačimi štirimi stenami. Pomembna naloga medijev, tako tiskanih, televizije, radia kot tudi elektronskih medijev, da kot posredniki zagotovijo, da informacije pridejo do potencialnih sprejemnikov sporočil. Zakaj potencialnih? Ker človek danes enostavno nima dovolj časa, da bi spremljal in bil seznanjen z vsemi informacijami, ki s svetlobno hitrostjo krožijo po celem planetu. Posameznika ponavadi zanimajo točno določene vsebine, ki se danes nahajajo v največkrat specializiranih medijih, ki sporočajo oziroma poročajo o točno določenih tematikah.

Informacija je, poleg časa, danes ena najpomembnejših dobrin. Včasih se zdi kot, da bi posamezen dan potreboval še nekaj dodatnih ur, da bi postorili vse, kar smo si zadali. Tudi listanje po tiskanih medijih in gledanje televizije nam vzameta kar nekaj dragocenega časa. Radio se zdi bolj praktičen medij, saj nismo prikovani na vizualne slike, pač pa lahko ob poslušanju še kaj postorimo, se kam odpeljemo, ali pa enostavno počivamo. Čas in informacija kot dobrini sta močno povezana v razvoju interneta, ki je bil izumljen za potrebe ameriške vojske, s prehodom v splošno rabo pa je povzročil pravo revolucijo na področju našega vsakodnevnega življenja, saj je danes možno preko interneta dobiti močno specializirane informacije v hipu, pri tem pa posameznik varčuje tako z denarjem kot tudi s časom, saj lahko informacije pridobi doma, iz svojega naslonjača, seveda pod dvema pogojema, da ima doma možnost dostopa do spletnih strani in da ima potrebna znanja za uporabo tako računalnika kot samega spleta. Splet nudi najrazličnejše informacije iz različnih področij, različnih držav, v različnih jezikih, preko spleta je možno komunicirati z ljudmi iz različnih delov sveta, lahko poslušamo glasbo, gledamo filme, oglašujemo, skratka spletne strani nam v marsičem lahko olajšajo življenje.

Pravica do obveščenosti je danes dejansko ena izmed najpomembnejših, saj nam obveščenost o aktualnih dogodkih in spremembah, ki se dogajajo v družbi lahko zelo koristi in nam prihrani marsikatero nevšečnost. Vendar pa sem ugotovila, da pravica do obveščenosti kot taka sploh ne obstaja, temveč je ponavadi skrita v formulacijah členov ustav in v zakonih, ki govorijo o pravici do izražanja, širjenja in sprejemanja ter iskanja informacij. Kako si torej lahko razlagamo spoštovanje pravice do obveščenosti? To bi si lahko razložili tako. Vsaka pravna demokratična država, ki temelji na ustavi, že v svoji ustavi opredeljuje tudi človekove pravice, ki so tam z namenom, da se jih spoštuje. Naloga države je, da državljanom omogoča obstoj takega okolja, kjer bo spoštovanje pravic omogočeno. V primeru moje diplomske naloge to pomeni, da mora v državi obstajati širok spekter medijev in, posledično, informacij, da si bo vsak svoboden državljan lahko iz mnoštva informacij izbral tiste, ki so v njegovem interesu. Če pravkar napisano za potrebe diplomske naloge razložimo, bi lahko rekli, da mora država za spoštovanje pravice do obveščenosti ustvariti in vzdrževati takšno okolje, ki bo spodbujalo in podpiralo obstoj različnih oblik medijev z različnimi vsebinami, vsak posameznik pa si tako lahko izbira med tistimi mediji in vsebinami, ki ga zanimajo. Tudi Slovenija in ZDA, ki sta opredeljeni kot demokratični, pravni državi, imata v ustavi opredeljene človekove pravice. Kar se tiče pravice do obveščenosti pa smo ugotovili, da mediji niso popolnoma neodvisni od državne oblasti, predvsem lahko to rečemo za javne oziroma državne medije, za katere že samo ime pove, da je njihovo delovanje pogojeno predvsem s proračunskim denarjem, v zameno pa so javni mediji obvezani, da nudijo raznovrstne informacije, da imajo lastno programsko shemo s katero morajo zadovoljevati zanimanje širše javnosti, saj državljani omogočajo njen obstoj s plačevanjem prispevka. Za komercialne, nedržavne medije pa je značilno, da na njihovo delovanje vpliva kapital, financirajo pa se predvsem s pomočjo oglaševanja. Lastnik medija lahko tudi vpliva na izbor informacij, ki bodo posredovane v javnost. Pri komercialnih medijih bodo lastniki in odgovorni uredniki dajali zeleno luč tistim informacijam, člankom, vsebinam, ki naj bi privabile čim večje število gledalcev, bralcev, poslušalcev, bolj bodo dajali poudarek senzacionalnim novicam, resne oziroma specializirane vsebine pa niso preveč priljubljene v njihovem izboru, saj so takšne vsebine zanimive le ozkemu krogu populacije.

Težko bi rekli, da obstaja kakšna opazna razlika pri objektivnem in nevtralnem poročanju medijskih korporacij v primerjavi z drugimi vrstami medijev. Medijske korporacije tako kot ostali mediji dejansko le relativno zagotavljajo prej omenjena kriterija. Gre za to, da si medijske korporacije zaradi močnega finančnega zaledja lahko privoščijo dopisnike tako v

drugih mestih po državi kot v tujini, iz njim pomembnih držav, mest dobivajo ažurne in sveže informacije. Po drugi strani pa so predvsem medijske korporacije najbolj zasičene z informacijami, saj za njih dela ogromno ljudi in vsak bi rad nekaj prispeval, vendar pa uredniki delajo selekcijo med informacijami in vsebinami in že zaradi množstva informacij marsikatera informacija ne pride v javnost. Za korporacijami stoji tudi velik kapital, s tem mislim, da obstoj korporacij podpirajo bogati poslovneži in elite, ki lahko tudi vplivajo na programsko shemo medijskih korporacij, saj korporacijam lahko s financiranjem omogočajo njihov obstoj, uredniki pa morajo objavljati takšne informacije, ki ne bodo škodile interesom kapitala (v ZDA preko medijskih korporacij ne bo v javnost nikoli podanih informacij o škodljivosti določene industrije za okolje, redko, če ne nikoli, bomo videli, da se išče belec za umor neke družine, ob 11. septembru so vsi ameriški pa tudi svetovni mediji predvajali iste slike in govorili iste stvari, itd,...).

Obe državi zagotavljata obstoj prostora za različne medije, vendar pa med državama obstajajo določene pomembne razlike. Ena pomembna razlika je velikost ozemlja posameznih dveh držav, saj menim, da je prav to pripomoglo, da obstaja tako velika razlika v lastništvu medijev, v vrsti medijev, njihovih funkcijah in posredovanih informacijah v omenjenih dveh državah. V Sloveniji imamo poleg komercialnih medijev tudi javni oziroma državni medij (RTVS), ki se tudi financira pretežno iz državnega proračuna in mora zato izpolnjevati z zakonom določene pogoje in zagotavljati zelo raznovrstne vsebine, za vse državljane, saj smo po zakonu vsi državljani, ki sprejemamo vsaj en program javnega medija, dolžni plačevati RTV prispevek. V ZDA tudi obstaja javna neprofitna medijska družba PBS s sedežem v Virginiji, njeno poslanstvo pa je bogatiti življenja Američanov s kvalitetnimi in izobraževalnimi programi, katerih naloga je informirati, navdihovati in navduševati državljane (glej Internetni vir 16). Vseeno pa se zdi, da ogromen ameriški medijski prostor obvladujejo velike medijske korporacije, katerih posredovane informacije so močno odvisne od lastnikov, kapitala, vlade. V Sloveniji imajo zadnjo besedo pri objavi določene informacije odgovorni uredniki, problem v Sloveniji pa postaja lastništvo medijev, saj prihaja do nevzdržne situacije, ko ima le malo število ljudi v državi lastniški delež v različnih medijih s tem pa so posledično nadzorovane tudi informacije. Vseeno pa menim, da so mediji v ZDA v slabšem položaju saj so celotne korporacije veliko bolj odvisne od vloženega kapitala v medije, saj imajo vlagatelji lahko tudi prikrit nadzor nad informacijami.

Za konec pa se vrnimo na zastavljeni hipotezi, ki se glasita: »V sodobnih pravnih, demokratičnih državah je pravica do obveščenosti formalno ustrezno zagotovljena z ustavo in zakonodajo.« in »Pravica do obveščenosti se realizira konkretno v odvisnosti od moči političnih elit, interesov državne birokracije (državne oblasti), vpliva civilne družbe ter družbeno - gospodarskih okoliščin (razpoložljivost finančnih, intelektualnih, idr., resursov).«

Ustave morajo biti napisane zelo nedvoumno in splošno. Tako lahko potrdimo, da je pravica do obveščenosti v sodobnih državah formalno zagotovljena, saj je, ne sicer izrecno napisana, temveč omenjena tako v ameriški kot v slovenski ustavi, pa tudi v konvencijah, listinah in drugih mednarodnih dokumentih. Vse sodobne demokratične države, vključno s Slovenijo in ZDA, že v ustavi posredno opredeljujejo pravico do obveščenosti in jo z obstojem odprtega medijskega prostora tudi uresničujejo. Ustave hkrati zagotavljajo, da lahko vsak posameznik uresničuje pravico do obveščenosti na njemu primeren način, iz različnih medijev, da pridobiva točno tiste informacije, ki ga zanimajo in ni prisiljen k prejemanju samo ene vrste informacij. Pravico do obveščenosti torej uresničuje vsak zase! Vendar pa v sodobnih državah prihaja do nekakšnega paradoksa, kar lahko razložim na primeru globalizacije novic – pravica do obveščenosti je namreč globalizirana, ob pojavu terorizma pa je tudi relativizirana. Lahko rečemo, da je dogodek kot je bil »11. september« primer zglobalizirane novice, saj je bila v zvezi z njim seznanjena večina svetovne populacije. Slika in sporočilo sta prišla v domove povsod po svetu, se pravi smo bili o dogodku vsi obveščeni. Vseeno pa so nekatere države po tem dogodku in pojavu terorizma začele uvajati cenzuro v medije npr. na področju glasbe (prepoved določenih skladb), filmov (prepoved predvajanja filmov v katerih sta prikazana stolpa nekdanjega Svetovnega trgovinskega centra v New York City-ju), ameriška vlada je morala najti krivca in ga kaznovati, da bi s tem pomirila državljane, posledice tega iskanja pa so na žalost vidne še danes (Afganistan, Irak). Ob vseh teh dogodkih pa se poraja vprašanje, kako dolgo bo še ameriška elita smela voditi tako »svoje glavo« zunanjjo politiko oziroma koliko časa bo še potrebno, da tudi povprečni Američani »spregledajo«. V imenu višjih ciljev in vrednot je torej določenim državam v praksi dovoljeno kršiti osnovne človekove pravice, ki so zapisane v ustavah, kar pomeni, da to, da so pravice v ustavi zapisane še ne pomeni, da jih določena država v nekem specifičnem obdobju tudi izvaja oziroma ne krši, kar bi lahko pomenilo tudi, da lahko tudi tako »demokratična« država, kot so Združene države Amerike, na področju medijev na primer, izvaja cenzuro – vse to seveda v imenu »višjih ciljev« in nacionalne varnosti.

Drugo hipotezo lahko potrdimo na primeru novega zakona o RTV Slovenija. Do julija 2005 je namreč v Sloveniji veljal zakon o RTV, ki je bil sprejet leta 1994, leta 2005 pa je Državni zbor sprejel dopolnjen zakon o RTV Slovenija, ki je v slovenski javnosti dvignil precej prahu, po odločitvi opozicije, da zbere podpise za razpis referendumu glede zakona, pa je ljudstvo na referendumu odločilo, da je potrebna sprememba zakona o RTV Slovenija, da le-ta ne bo v neskladju z ustavo. Vseeno pa ob vseh dogajanjih okoli spremenjenega zakona ne moremo z gotovostjo trditi, da je najnovejši zakon (2005) boljši od prejšnjega (1994), saj je prišlo do spremembe zakona po zamenjavi oblasti. Res je, da se je na referendumu izkazala ljudska volja, pa vendar velikih odstopanj pri rezultatu referendumu med državljani, ki so bili za ali proti spremembi, ni bilo. Zdi se kot da vsaka politična opcija na slovenskem brani le svoje interese, in z novimi kadri poskuša med drugim vzpostaviti nekakšen nadzor tudi nad mediji, katere pa lahko brez problema imenujemo tudi četrta veja oblasti, saj so izrednega pomena za odprto in demokratično družbo.

Potrdimo lahko obe zastavljeni hipotezi, saj tako Slovenija kot ZDA uresničujejo pogoje za obveščenost ljudi v širokem medijskem prostoru, ki državljanov ne omejuje pri iskanju informacij. Od vsakega posameznika pa je odvisno kdaj in prek katerega medija bo informacije pridobil in se s tem tudi obvestil.

PRILOGA:

TABELA 1: Delež gospodinjstev z dostopom do interneta - v % (Vir: Eurostat, raziskava o IKT, pomlad 2004, 2005)

Država	dostop do interneta		širokopasovni dostop*	
	2004	2005	2004	2005
EU25	43	49	33	46
EU15	46	55	34	46
Nizozemska	65	78	48	69
Luksemburg	59	77	28	51
Švedska		73		55
Nemčija	60	62	30	38
Velika Britanija	56	60	28	52
Finska	51	54	42	67
Belgija		50		81
Slovenija	47	48	22	40
Avstrija	45	47	36	50
Latvija	15	42	37	30
Estonija	31	39	66	77
Italija	34	39		34
Ciper	53	32	4	14
Portugalska	26	31	47	63
Poljska	26	30	32	51
Slovaška	23	23	15	31
Grčija	17	22	1	3
Madžarska	14	22	41	49
Češka	19	19	23	27
Litva	12	16	32	73
Danska	69		52	
Španija	34		45	
Francija	34			
Irska	40		7	
Bolgarija	10		39	
Romunija	6		3	
Turčija	7		56	75
Islandija	81	84	56	75
Norveška	60		50	
Makedonija	11			

* izmed gospodinjstev, ki imajo internetni dostop

TABELA 2: Deleži tedenskih uporabnikov interneta in deleži tedenskih uporabnikov interneta med tistimi, ki so v zadnjih treh mesecih uporabljali internet (Vir: Eurostat, raziskava o IKT, pomlad 2004, 2005)

Država	tedenski uporabniki		tedenski uporabniki med tistimi, ki so v zadnjih 3 mesecih uporabljali internet	
	2004	2005	2004	2005
EU25	38	44	81	85
EU15	41	48	81	85
Švedska	75	76	92	93
Nizozemska		74		93
Luksemburg	59	63	90	92
Finska	63	62	90	86
Estonija	45	54	89	91
Nemčija	50	54	81	84
Velika Britanija	49	54	77	81
Belgija		53		92
Avstrija	46	49	89	88
Slovaška	40	43	86	85
Slovenija	33	40	91	86
Latvija	27	36	82	87
Madžarska	21	34	77	90
Litva	26	30	88	87
Poljska	22	29	78	84
Italija	26	28	82	84
Portugalska	25	28	85	87
Ciper	28	26	87	84
Češka	25	26	78	80
Grčija	17	18	88	82
Danska	70		92	
Irska	27		81	
Španija	31		78	
Bolgarija	13		85	
Romunija	10		80	
Turčija	11		85	
Islandija	77	81	91	94
Norveška	68		91	
Makedonija	15		71	

VIRI

1. **Beck**, Ulrich (2003): Kaj je globalizacija? Zmote globalizma – odgovori na globalizacijo. Krtina, Ljubljana. (Knjižna zbirka Krt)
2. **Brezovšek**, Marjan (2003): Koncepti globalizacije kot nadaljevanje moderne ali kot nova paradigma. V: Marjan Brezovšek, Miro Haček (ur.): Globalizacija in državna uprava. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, str. 5-8.
3. **Brezovšek**, Marjan (2003): Uvod: Globalizacija in nova paradigma upravljanja. V: Marjan Brezovšek, Miro Haček (ur.): Globalizacija in državna uprava. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, str. 11-23.
4. **Brezovšek**, Marjan (1998): Politični sistem in temeljne človekove pravice. V: Človekove pravice in svoboščine v tranziciji: primer Slovenije. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije: Urad varuha človekovih pravic, str. 47-67.
5. **Cerar**, Miro (ur) in drugi (2002): Dokumenti človekovih pravic z uvodnimi pojasnili. Drštvo Amnesty International Slovenije: Mirovni inštitut, Ljubljana.
6. **Clark**, Ian (1997): Globalization and Fragmentation: International relations in the Twentieth Century. Oxford University Press, Oxford.
7. **Debeljak**, Aleš (1993): V žrelu ameriških množičnih medijev. Teorija in praksa, let. 30, št. 7-8, Ljubljana, str. 803-814.
8. **Delić**, Anuška (2005): Zakon o RTVS sprejet, zahteva za referendum vložena. Delo, 16 junij, 2005, Ljubljana, str. 1.
9. **Donnelly**, Jack (1993): International human rights: Dilemmas in world politics. Westview Press, Inc., Colorado, USA.
10. **Downing**, John (1990): Questioning the Media: a critical introduction. Sage Publications Inc., USA.
11. **Ferfila**, Bogomil (2000): Mediji in politika v ZDA. Teorija in praksa, let.37, št.5, Ljubljana, str. 903-924.
12. **Fowler**, Roger (1991): Language in the News. Routledge: London.
13. **Giddens**, Anthony (2000): Tretja pot: Prenova socialne demokracije. [Prevod: Poznič Andrej, Pikalo Jernej] Orbis, Ljubljana.
14. **Giddens**, Anthony (1999): Runaway world: How globalisation is reshaping our lives. Profile Books Ltd, London.
15. **Halimi**, Serge (2003): Novi psi čuvaji. [Prevedla Jana Pavilč] Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije, Ljubljana.

16. **Hamid**, Mowlana (1997): Global Information and World Communication (2nd edition): New frontiers in international relations. Sage publications ltd., London.
17. **Hobsbawm**, Eric (2000, 1994): Čas skrajnosti: Svetovna zgodovina 1914-1991. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
18. **Hrvatini B.**, Sandra in drugi (2004): Medijsko lastništvo: Vpliv lastništva na neodvisnost in pluralizem medijev v Sloveniji in drugih post-socialističnih državah. Mirovni inštitut, Ljubljana. – (Zbirka Mediawatch)
19. **Kanduč**, Zoran (2001): Srhljiva ideološka sporočila vojne proti terorizmu. Medijska preža, Mirovni Inštitut, poletje/jesen, str. 8-10.
20. **Konvencija** o varstvu človekovih pravic. V: Cerar, Miro (ur) in drugi (2002): Dokumenti človekovih pravic z uvodnimi pojasnili. Društvo Amnesty International Slovenije: Mirovni inštitut, Ljubljana, str. 449-527.
21. **Krivic**, Matevž (1988): Od svobode tiska do svobode informiranja. V: Peter Jambrek, Anton Perenič, Marko Uršič (ur.): Varstvo človekovih pravic: razprave, eseji in dokumenti. Mladinska knjiga, Ljubljana, str. 190-233. - (Zbirka Tokovi)
22. **Krušič** Marjan, Sluga Meta (ur.) (1981): Svetovna zgodovina od začetkov do danes. Cankarjeva založba, Ljubljana, druga dopolnjena izdaja.
23. **Krušič**, Marjan (1968): Zgodovina: Od začetkov civilizacije do danes. Sodobna ilustrirana enciklopedija. Mladinska knjiga, Ljubljana. Izvirna izdaja: Bulloc Alan (1962): Civilization from its beginnings. Rathbone Books Limited, London.
24. **Kuzmanič**, Tonči (2002): Policija, mediji, UZI in WTC (Antiglobalizem in terorizem). Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije, Ljubljana.
25. **Mittelman**, J.H. (2000): The Globalization Syndrome: transformation and resistance. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
26. **Močnik**, Rastko (2003): Ali se novinarstvo lahko upre svojemu zatonu. V: Halimi, Serge: Novi psi čuvaji. [Prevedla Jana Pavlič] Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije, Ljubljana, dodatno besedilo.
27. **Oštir**, Denis (2003): Vloga lokalnih radijskih postaj v Sloveniji. Diplomsko delo, mentorica Pirc Tatjana. FDV, Ljubljana.
28. **Pavčnik** Marijan, Polajnar-Pavčnik Ada, Wedam-Lukič Dragica (ur.) (1997): Temeljne Pravice. Cankarjeva založba, Ljubljana.- (Zbirka Pravna obzorja; 7)

29. **Perenič**, Anton (1988): Zgodovinski razvoj človekovih pravic. V: Peter Jambrek, Anton Perenič, Marko Uršič (ur.): Varstvo človekovih pravic: razprave, eseji in dokumenti. Mladinska knjiga, Ljubljana. str.17-33 - (Zbirka Tokovi)
30. **Perenič**, Anton (2002): Svet Evrope in človekove pravice. V: Cerar, Miro (ur) in drugi (2002): Dokumenti človekovih pravic z uvodnimi pojasnili. Društvo Amnesty International Slovenije: Mirovni inštitut, Ljubljana, str. 59-58.
31. **Pikalo**, Jernej (2003): Nacionalna država v dobi globalizacije: ali je možna kozmopolitska demokracija? Ljubljana: doktorska disertacija.
32. **Pirjevec**, Jože (1995): Jugoslavija. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije. Lipa, Koper.
33. **Pogljajen**, Jože (2005): Preglasovanje veta DS je neizbežno. Delo, 8 julij 2005, Ljubljana, str. 2.
34. **Repe**, Božo (1996): Naša doba: Oris zgodovine 20. stoletja. DZS, Ljubljana.
35. **Rizman**, Rudi (1992): Človekove pravice kot element politične kulture. V: Janez Stanič, Dušan Macura (ur.): Demokracija in politična kultura. Enajsta univerza, Ljubljana, str. 103-110.
36. **Sarkesian**, Sam C. (2002): U.S. National Security: policymakers, processes, and politics. Lynne Rienner Publishers, Inc., USA.
37. **Schwelb**, Egon (1968): Human rights. V: David L. Sills (ur.): International encyclopedia of the social sciences, Vol. 6. The Macmillian Company and the Free Press, USA, str. 540-544.
38. **Simič**, Vladimir (1997): Temeljne pravice kot pravnocivilizacijska dediščina. V: Pavčnik Marijan, Polajnar-Pavčnik Ada, Wedam-Lukič Dragica (ur.) (1997): Temeljne Pravice. Cankarjeva založba, Ljubljana, str. 21-51.- (Zbirka Pravna obzorja; 7)
39. **Splichal**, Slavko (1997): Javno mnenje. Teoretski razvoj in spori v 20. stoletju. FDV, Ljubljana. (Knjižna zbirka Javnost)
40. **Splichal**, Slavko (2001): Publiciteta, množični mediji in delitev oblasti. Teorija in praksa, let. 38, št. 1, januar-februar. FDV, Ljubljana, str. 29-46.
41. **Splošna** deklaracija človekovih pravic (1998). V: Zver, Milan (ur.): Človekove pravice in svoboščine v tranziciji: primer Slovenije. Državni svet Republike Slovenije, Urad varuha človekovih pravic, Ljubljana str. 121-128.

42. **Šturm**, Lovro (1998): Pomen ustavnega varstva človekovih pravic in temeljnih svoboščin. V: Človekove pravice in svoboščine v tranziciji: primer Slovenije. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije: Urad varuha človekovih pravic, str. 23-46.
43. **Toplak**, Cirila (2004): Obdobje 1880-1914: Westernizacija, internacionalizacija ali že predglobalizacija sveta. V: Milan Brglez, Drago Zajc (ur.): Globalizacija in vloga malih držav: Slovenija v procesih globalizacije. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana. – (Knjižna zbirka Politični procesi in inštitucije)
44. **Uradni list Republike Slovenije** (2004): Ustava Republike Slovenije. Tiskarna Ljubljana d.d., Ljubljana.
45. **Verša**, Dorotea (1996): Medijska podoba spolov. Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko, Ljubljana. Zbirka Za enake možnosti žensk in moških; 3. zvezek.
46. **Vreg**, France (1996): Sodobna dilema medijev: kje so meje med zasebnostjo in pravico do informiranja? Teorija in praksa, let. 33, št. 3, maj-junij. FDV, Ljubljana, str. 408-423.
47. **Vreg**, France (2001): Globalizacija in elektronska demokracija. Teorija in praksa, let. 38, št. 1, januar-februar. FDV, Ljubljana, str. 5-28.
48. **Zajc**, Drago (1998): Politika človekovih pravic. FDV, Ljubljana.
49. **Zelezny**, John D (1993):. Communications Law: Liberties, Restraints and the Modern Media. Wadsworth Publishing Company, California, USA.

Internetni vir 1: http://en.wikipedia.org/wiki/Liberal_democracy, 11.9.2004.

Internetni vir 2: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Jugoslavija> 20.1.2005

Internetni vir 3:

<http://sl.wikipedia.org/w/index.php?title=Globalizacija&action=edit§ion=12> , 20.1.2005

Internetni vir 4:

<http://sl.wikipedia.org/w/index.php?title=Globalizacija&action=edit§ion=12> , 20.1.2005

Internetni vir 5: <http://www.unhchr.ch/udhr/lang/slv.htm> , 25.1.2005

Splošna deklaracija človekovih pravic

Internetni vir 6: http://www.coe.int/T/E/Com/About_Coe/Member_states/default.asp
31.05.2005

Internetni vir 7 http://www.coe.int/si/portal/Information_material/SI_HRedusheets.asp?L=SI
8.3.2006.

Internetni vir 8: <http://www.ris.org/content.php?pl=276&p2=621&p3=1027&id=1027> in <http://www.ris.org/content.php?pl=276&p2=621&p3=1028&id=1028> , 8.2.2006

Internetni vir 9: http://www.rtvsllo.si/modload.php?&c_mod=static&c_menu=1048033948
1.8.2005

Internetni vir 10: www.rtvsllo.si/modload.php?&c_mod=static&c_menu=1048033948 -
25.1.2005

Internetni vir 11: <http://www.uradni-list.si/1/ulonline.jsp?urlid=200554&dhid=76527>
1.8.2005

Internetni vir 12: http://www.referendum-rtv.si/sl/informacija.asp?id_meta_type=44&id_informacija=446 - 8.11.2005

Internetni vir 13: http://www.rvk.si/REFERENDUM_2005RTV/porocilo.html - 8.11.2005.

Internetni vir 14: http://www.rtvsllo.si/modload.php?&c_mod=static&c_menu=1048033948
5.2.2005

Internetni vir 15: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200135&stevilka=2043>
29.7.2005. Zakon o medijih.

Internetni vir 16: <http://www.pbs.org/aboutpbs/> 4.4.2006